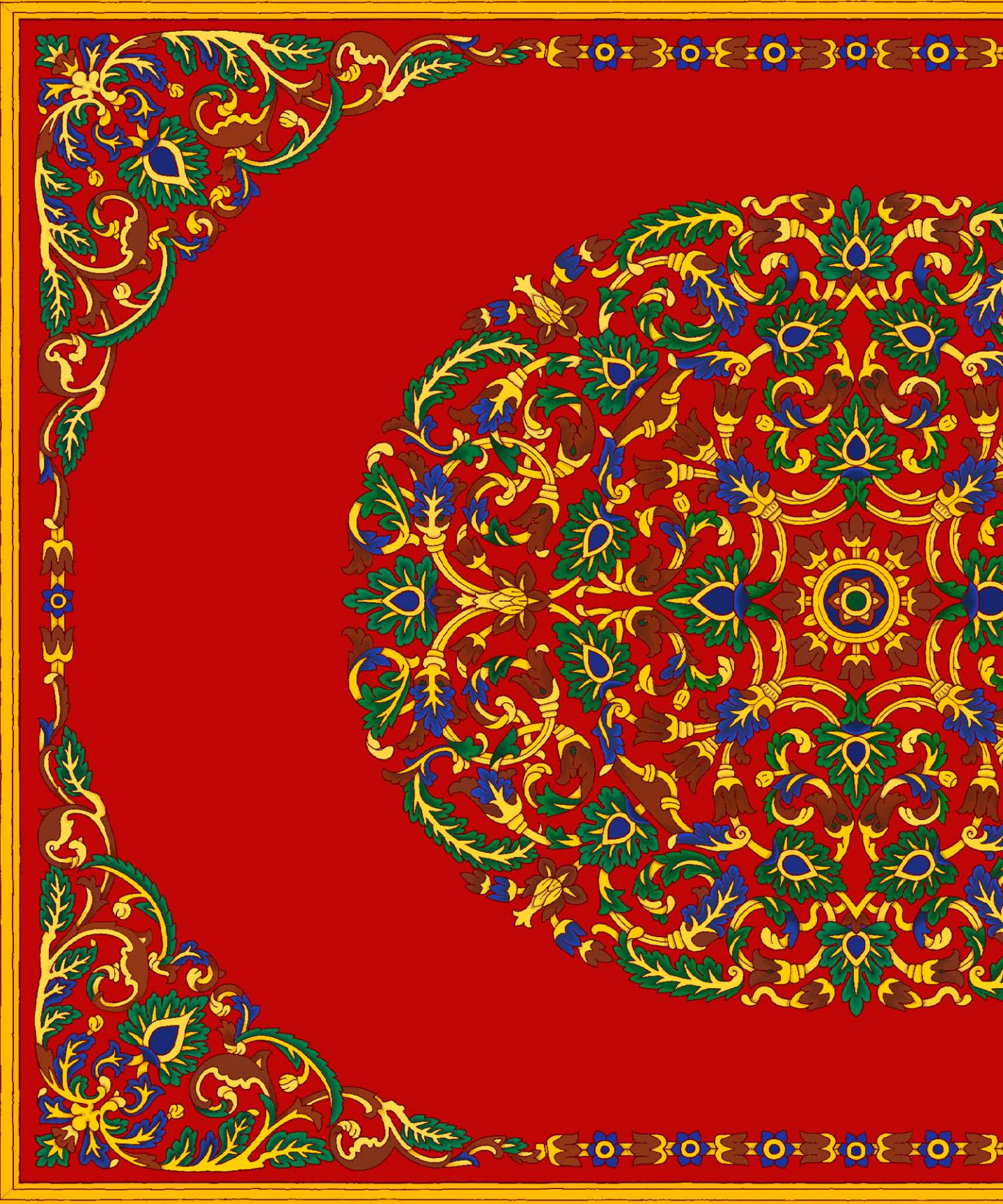

วัดพนม

หนังสือ : วัดบุปผาราม
พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๖๔ จำนวน : ๗๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์โดย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พิมพ์ที่ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
โทรศัพท์ : ๐-๒๘๘๒-๑๐๑๐, ๐-๒๕๒๒-๙๐๐๐
www.amarin.co.th

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
(National Library of Thailand Cataloging in Publication Data)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
วัดบุปผาราม.-- กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๔.
๑๓๖ หน้า.

1. วัดบุปผาราม. I. ชื่อเรื่อง.

294.3135
ISBN : 978-616-407-651-8

คำนำ

วัดบุปผาราม เป็นพระอารามหลวงที่สร้างขึ้น ตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีความงดงาม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพุทธศิลป์ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังและสถาปัตยกรรมที่งดงาม พื้นที่รอบวัดในอดีตมีทั้งชุมชนชาวตะวันตก ชาวจีนและชาวอิสลาม ทำให้เกิดความหลากหลายและผสมผสานของ ศิลปวัฒนธรรม และมีผลต่อศิลปกรรมภายในวัดอย่าง น่าสนใจยิ่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับพระมหากรุณาจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เชิญผ้าพระกฐิน พระราชทานถวายยังวัดบุปผารามในปีนี้ จึงเป็นโอกาส สำคัญในการศึกษาข้อมูลทั้งทางประวัติศาสตร์ และพุทธ ศิลปกรรมที่สำคัญ เพื่อนำมาเผยแพร่ผ่านหนังสือรวมทั้งใน สื่อดิจิทัล ตามความนิยมในปัจจุบันอีกด้วย

หนังสือเล่มนี้ จึงเป็นองค์ความรู้สำคัญ ที่มีการบันทึกเป็น ภาพเป็นลายลักษณ์อักษร และสื่อดิจิทัล เพื่อรักษามรดก ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งสามารถเผยแพร่เป็น ประโยชน์แก่ผู้สนใจ และอนุชนในกาลข้างหน้าได้โดย ไม่เสื่อมสูญ

จากดอกไม้ที่หน้าด่าน...สู่บุปผาแห่งเมืองท่า

อยุธยาภูมิสถานสำคัญแห่งหนึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มิใช่เรื่องง่ายดายนัก ที่จะเข้าถึงได้ ด้วยธรรมชาติอันคดเคี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีปรากฏอยู่เป็นระยะ ๆ ตลอดสายน้ำ ย่อมชโลมเหตุการณ์อันไม่พึงปรารถนา หรือหน่วงการหนีของคนร้ายหรือข้าศึก ไม่ให้เคลื่อนที่ไปได้อย่างรวดเร็ว แต่ดูเหมือนว่าแรงจูงใจด้านความสะดวกเพื่อการสัญจร อันมีผลต่อการค้า และการเจริญโมตรีกับโลกภายนอก น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า คำตอบที่ประจักษ์ชัดคือการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยของพระไชยราชา แต่เพื่อเป็นความไม่ประมาท และทั้งเอื้อประโยชน์ทางการค้าตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา นั้น จึงได้กำหนดให้มีเมืองหน้าด่านขึ้น ณ บริเวณคู้่งน้ำ อันเป็นที่รู้จักกันดีว่า **บางกอก** ให้มีนามว่า **เมืองธนบุรี (ธนบุรีศรีมหาสมุทร)** โดยมีพระขนอนเป็นผู้กำกับดูแลเฉพาะอย่างยิ่ง คือการตรวจตราผู้คนและสินค้า ณ ที่นั้นแน่นอนว่าย่อมมีการชักเก็บภาษีซึ่งสร้างรายได้งดงามให้แก่แผ่นดิน สมกับชื่อ **ธนบุรี** อันหมายถึงเมืองแห่งทรัพย์สินเงินตรา

ฉะนั้น กรุงธนบุรี จึงมิใช่การเกิดขึ้นของเมืองใหม่หลังจากการสิ้นสุดแห่งกรุงศรีอยุธยา ความจริงคือเป็นเมืองเก่าที่สามารถสืบต่อประเพณีเดิมทั้งหลาย ได้อย่างโดดเด่นมากกว่าเมืองอื่น ๆ ในเวลานั้น

การเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นถือเป็นมิติใหม่ เป็นการย่นระยะทางจากปากน้ำเข้าสู่หัวหลวง และลดเวลาเดินทางลงได้ ซึ่งย่อมหมายถึง กิจการต่างประเทศและการค้าขายกับโลกสากลย่อมมีความสะดวกยิ่งขึ้น อันเอื้อให้มีปริมาณที่ทวีขึ้นอย่างเสียไม่ได้ สถานะของความเป็นเมืองหน้าด่านจึงเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมืองท่าที่มีผู้คนขวักไขว่ พร้อมแบบอย่างวิถีใหม่แห่งโลกสากล เกิดชุมชนใหม่ ๆ เกิดย่านการค้า เกิดธุรกิจชนิดใหม่ ฯลฯ

ที่สำคัญทั้งมองเห็นได้ชัดเจน คือการเกิดมีศาสนสถานอื่นตามชุมชนต่าง ๆ นั้น ล้วนวางตัวอยู่ในละแวกอันไม่ไกลจากกัน ซึ่งก่อเกิดเป็นชุมชนนานาชาติอันมีความโยงโย่ และมีมิตรอันดีต่อกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้

วัดดอกไม้ มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า แม้มีบางช่วงเวลาที่ขาดหายไป ด้วยความขัดข้องของเหตุการณ์บ้านเมือง แต่ในที่สุดความเป็นวัดในพระพุทธศาสนาก็กลับมามีบทบาทในสังคมได้อีก ท่ามกลางส่วนผสมของชุมชนที่มีความหลากหลายมากขึ้น สถาปัตยกรรมและพุทธศิลป์จึงอาจเห็นได้ถึงการมีส่วนผสมของต่างชาติ ต่างประเพณีที่ถูกนำมาผูกโยงไว้เคียงกัน และ ณ ห้วงเวลาแห่งการก้าวสู่สังคมของโลกยุคใหม่นี้เอง **วัดดอกไม้** ได้เปลี่ยนชื่อเป็น **วัดบุปผาราม** (รัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามใหม่)

ทุกวันนี้ **วัดบุปผาราม** ตั้งอยู่บนขนาดผืนดินที่ไม่ใหญ่โตนัก ดำรงอยู่อย่างใกล้ชิดกับชุมชนที่รายล้อมไว้อย่างหนาแน่น มีคูน้ำลำคลองและสะพานขนาดเล็กแบบบ้านสวนเดิมให้เห็นได้ทางท้ายวัด และมีถนนแคบที่สามารถเดินรถไปเพียงทางเดียวที่ด้านหน้า เมื่อผ่านประตูเข้าไปจักได้เห็นพระอุโบสถ และ พระวิหาร วางเคียงกันโดยมีต้นโพธิ์ใหญ่ขึ้นคลุมอยู่เบื้องหน้า ลานวัดปูด้วยหินแกรนิตที่เคยใช้เป็นอับเฉาเรือสำเภา มีรูปสลักหินวางประดับไว้ อันเป็นศิลปะแบบจีน ส่วนศิลปกรรมและจิตรกรรมทั้งไทยและเทศเห็นได้ในพระอุโบสถและพระวิหาร และตามซุ้มประตู หน้าต่างโดยรอบ นับว่าเป็นการใช้พื้นที่อย่างกระชับและบริบูรณ์ ด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญคือการธำรงไว้ซึ่งสาระสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาอันได้แก่ ความสะอาด ความสว่าง และความสงบ ที่พุทธศาสนิกชนย่อมสัมผัสชิมซาบได้

สารบัญ

- ๑ -

ถนนวีศรีมหาสมุทร
(๑๙)

- ๒ -

วัดบุปผาราม
(๓๙)

- ๓ -

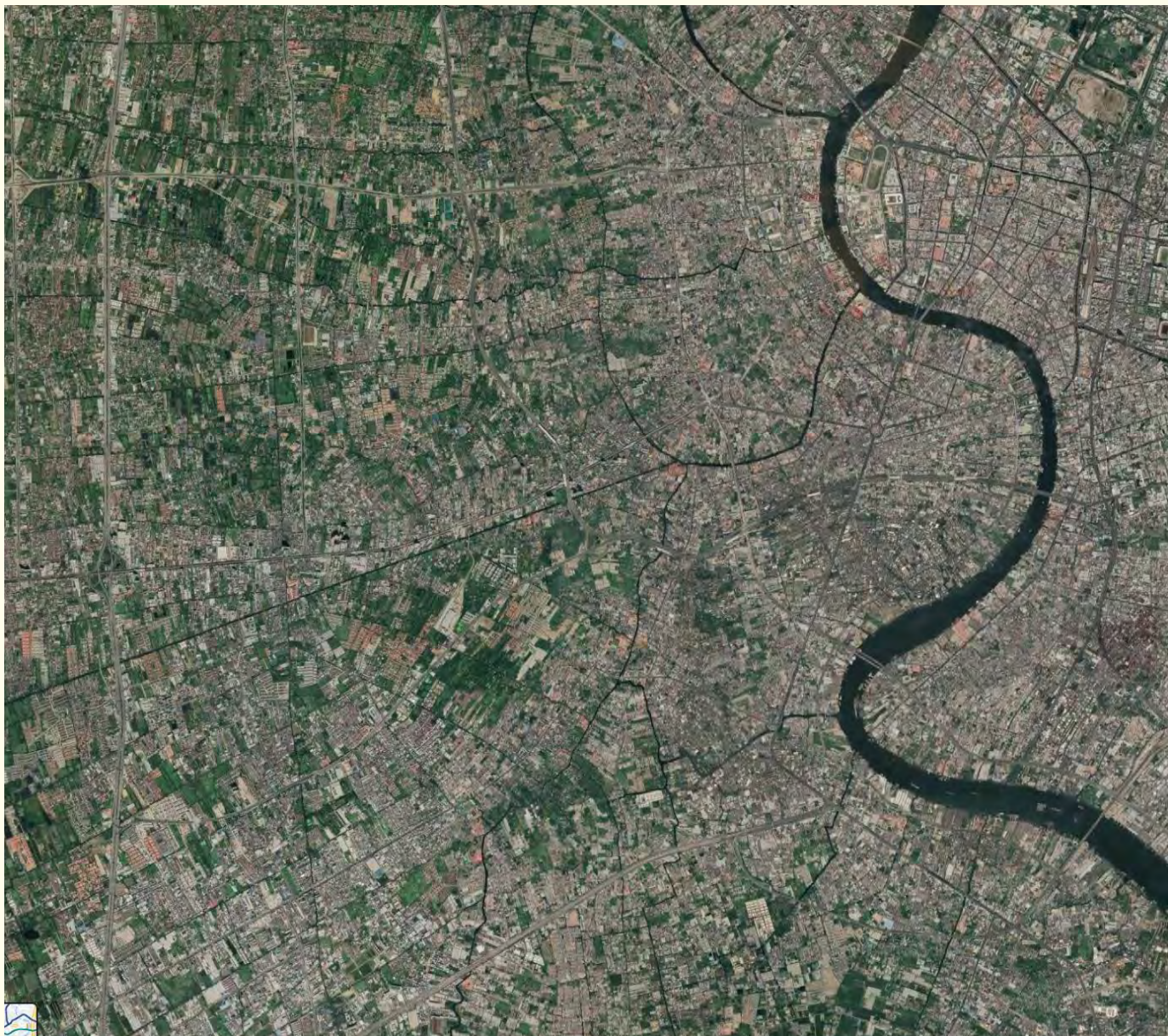
ศิลปกรรมภายใน
วัดบุปผาราม
(๙๗)

บรรณานุกรม
(๑๓๕)

คณะบรรณากร
(๑๓๖)

เมืองธนบุรี

ข้อมูลทั่วไปเขตธนบุรี

เขตธนบุรีเป็น ๑ ใน ๕๐ เขตของจังหวัดกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

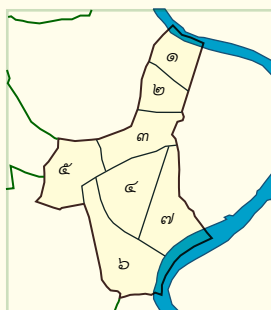
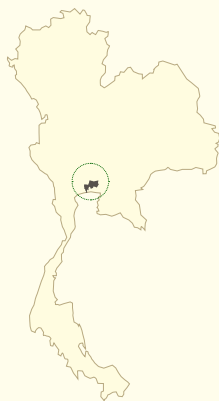
ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตบางกอกใหญ่
ทิศใต้	ติดต่อกับเขตราษฎร์บูรณะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับเขตคลองสาน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขตจอมทอง และเขตภาษีเจริญ

หลังการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ พื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือเมืองธนบุรี รวมเป็นหนึ่งเดียวกับพื้นที่ฝั่งตะวันออกหรือกรุงเทพฯ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาล ทำให้แบ่งเป็นมณฑลต่าง ๆ โดยกรุงเทพฯ ถือเป็น ๑ มณฑลมีอาณาเขตครอบคลุมไปถึงฝั่งธนบุรี โดยมีเอกสารการสำรวจสำมะโนประชากร มณฑลกรุงเทพฯ ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ได้ ๒๕ ตำบล โดยมีพื้นที่ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ บางพลัด วัดราชคฤห์ บุคคโล อัมรินทร์ วัดหงษ์ และวัดบุปผาราม ต่อมาเมืองธนบุรีถูกแยกเป็น “จังหวัด” ชื่อว่า “จังหวัดธนบุรี” ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๘

ตราประจำจังหวัดธนบุรีเป็นรูปของวัดอรุณราชวราราม

เขตธนบุรีประกอบด้วย ๗ แขวง
ได้แก่

๑. แขวงวัดกัลยาณ์
๒. แขวงหิรัญบุรี
๓. แขวงบางยี่เรือ
๔. แขวงบุคคโล
๕. แขวงตลาดพลู
๖. แขวงดาวคะนอง
๗. แขวงสำเหร่

ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม ปีพุทธศักราช ๒๔๗๖ ขึ้น ซึ่งในขณะนั้นธนบุรียังคงมีฐานะเป็นจังหวัด ประกอบด้วย ๙ อำเภอ ได้แก่

๑. อำเภอดลิ่งชัน
๒. อำเภอบางกอกน้อย
๓. อำเภอบางขุนเทียน
๔. อำเภอนุพผาราม (คลองสาน)
๕. อำเภอภาษีเจริญ
๖. อำเภอราชคฤห์ (ธนบุรี)
๗. อำเภอราษฎร์บูรณะ
๘. อำเภอหงสาวรม (บางกอกใหญ่)
๙. อำเภอหนองแขม

ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ ภายใต้รัฐบาลของ จอมพลถนอม กิตติขจร ได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๔ ประกาศให้จังหวัดธนบุรีร่วมกับจังหวัดพระนครเป็น “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” และต่อมาได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๕ ปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ ให้รวมการปกครองเป็น “กรุงเทพมหานคร” โดยมี ๑๕ เขตของกรุงเทพฯ ตั้งอยู่ในฝั่งธนบุรี ได้แก่

๑. เขตธนบุรี
๒. เขตบางกอกใหญ่
๓. เขตคลองสาน
๔. เขตดลิ่งชัน
๕. เขตบางกอกน้อย
๖. เขตบางขุนเทียน
๗. เขตภาษีเจริญ
๘. เขตหนองแขม
๙. เขตราษฎร์บูรณะ
๑๐. เขตบางพลัด
๑๑. เขตจอมทอง
๑๒. เขตบางแค
๑๓. เขตทวีวัฒนา
๑๔. เขตทุ่งครุ
๑๕. เขตบางบอน

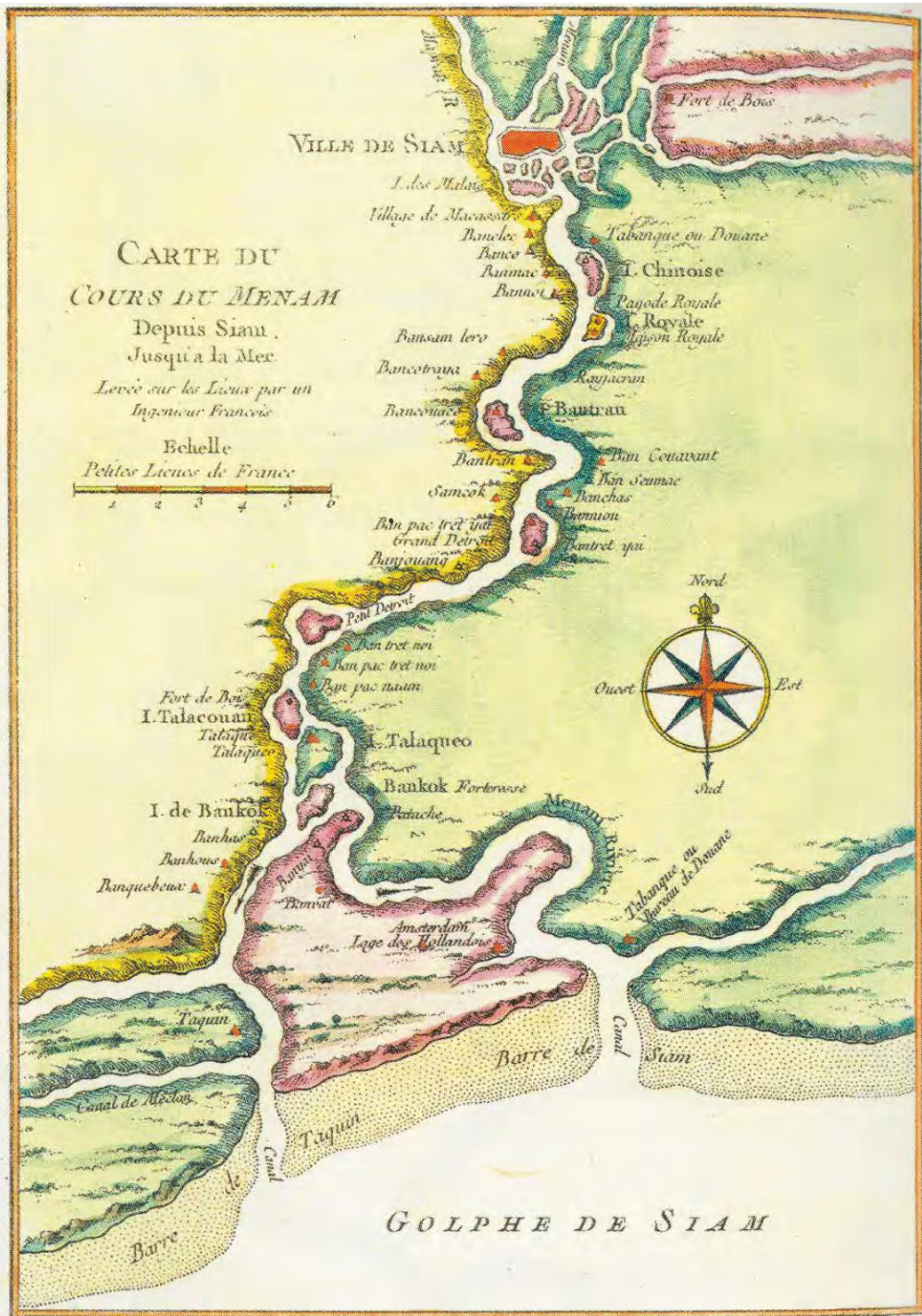
Fort of Siam

ธนบุรีศรีมหาสมุทร

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ที่มา : รัชชชัย ดั่งศิริวานิช. กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๙.

เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร - ในสมัยอยุธยา

เมื่อกล่าวคำว่า “ธนบุรี” อาจทำให้นึกถึงช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ - ๒๓๑๕ หรือที่เรียกว่า สมัยธนบุรี ซึ่งอาจจะนึกถึง “พระเจ้ากรุงธนบุรี” หรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งสองสิ่งนี้เป็นความหมายร่วมในช่วงเวลาเดียวกัน กล่าวคือหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงกอบกู้เอกราชคืนกลับมาและได้ทรงย้ายเมืองหลวงจากกรุงศรีอยุธยามาตั้ง ณ กรุงธนบุรี คำว่า “ธนบุรี” นั้นยังมีนัยยะในด้านกายภาพเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมทั้งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ชื่อ “เมืองทนต์บุรีย” “เมืองทนต์บุรี” หรือ “เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร” ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงอยู่ในหลายช่วงหลายตอน โดยมีเนื้อหากล่าวถึงการเก็บภาษีและนายอากรดังความว่า..

“...มาตราหนึ่ง นายพระขนอนทนต์บุรี ขนอนน้ำ ขนอนบก แห้งใดใดในพระนครศรีอยุธยา และจะเก็บจังกอบใน สำเนาเนาเรือน้อยใหญ่ก็ดี หนบนหนเทียนหนทางอันจะเข้าถึงขนอนใน ท่านให้นับสิ่งของจนถึงสิบ...”¹

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เมืองธนบุรี เป็นด่านเก็บภาษีของอาณาจักรอยุธยา มีข้าราชการในตำแหน่งพระขนอน มากำกับดูแล และการมีอยู่ของเมือง ก็แสดงให้เห็นได้ชัดเจนในกฎหมายตราสามดวงเรื่องเกี่ยวกับทำเนียบหัวเมืองชั้นใน ๑๑ หัวเมืองของอยุธยา ซึ่ง ๑ ใน ๑๑ หัวเมืองนั้น คือ เมืองทนต์บุรีย หรือ เมืองธนบุรี² มี ออกพระธนบุรีศรีมหาสมุทร เป็นเจ้าเมือง คักดินาที่ ๓๐๐๐ ขึ้นประแดงอิน

ปัญญาชาย โดยข้อความดังกล่าวปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาหัวเมือง ฉบับอยุธยา³ ซึ่งตราขึ้นในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ.๒๐๙๑ - ๒๑๑๑)

เมืองธนบุรีเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงกลายเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญตั้งแต่มีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางกอกน้อยมาจนถึงปากคลองบางกอกใหญ่ในสมัยของพระไชยราชา (พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๐๘๙)⁴ ทำให้การเดินทางระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปากแม่น้ำด้านทิศใต้มีความรวดเร็วและสะดวกมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยดึงดูดการค้าติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวตะวันตกมีมากขึ้นไปด้วยเช่นกัน โดยชาวตะวันตกที่เข้ามานั้น นอกจากการค้าขายแล้ว ยังมีเรื่องของการเมืองและศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

ในปีพุทธศักราช ๒๑๕๗ - ๒๑๖๑ ตรงกับสมัยของพระเจ้าทรงธรรม ชาวดัตช์ชื่อนายอาดัม เดนต์ (Adam Denton) ได้เดินทางมายังอยุธยาและได้บันทึกเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้

1 กรมศิลปากร, *กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔*, (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๘๙.

2 กรมศิลปากร, *กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๕*, (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑.

3 วินัย พงศ์ศรีเพียร, *ศรีวิชัยจารีย์: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอยุธยา* *ดร.ประเสริฐ ณ นคร ศาสตราจารย์ วิสุทธิ บุญกุล* เนื่องในโอกาสอายุครบ ๘๔ ปี ใน พ.ศ.๒๕๔๕, (กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๓.

4 *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖๑-๒๖๒.

ที่มา : ซิมอง เดอร์ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุพงศาวดารสยาม ครั้งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า. พระนคร: ปรีดีาลัย, ๒๕๔๗.

ดังนี้

“... เรือมาถึงกรุงสยามเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ วันที่ ๑๗ ข้าพเจ้าพร้อมด้วยกลุ่มชาวพื้นเมือง ได้ออกเดินทางล่องเรือไปตามลำน้ำ ขึ้นไปทางเหนือประมาณ ๒๐ ไมล์ จึงได้มาถึงเมืองที่มีชื่อว่า บางกอก เจ้าเมืองบางกอกได้ออกมาต้อนรับคณะของเราเป็นอย่างดี ข้าพเจ้าได้เดินทางต่อไปยังกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตั้งอยู่เหนือขึ้นไปจากที่เรือทอดสมออีกประมาณ ๑๐๐ ไมล์...”⁵

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๒๒๔ ตรงกับสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) นิโกลัส แซร์แวงส (Nicolas Gervaise) ชาวฝรั่งเศสได้เดินทางมาพร้อมกับคณะสอนศาสนา ใช้ชีวิตอยู่ในอยุธยาราว ๔ ปี และได้เดินทางกลับไปฝรั่งเศสพร้อมกับคณะทูตที่นำโดยเซอร์เชอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ (Chevalier de Chaumont) ที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยาในปีพุทธศักราช ๒๒๒๘ ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองธนบุรีไว้ดังนี้

“...บางกอก (Bankoc) เป็นสถานที่อันมีความสำคัญที่สุดแห่งราชอาณาจักรสยามอย่างปราศจากข้อสงสัย เพราะว่าในบรรดาเมืองท่าด้วยกันแล้ว ก็เป็นแห่งเดียวเท่านั้นที่จะพอป้องกันข้าศึกได้ ผังเมืองนั้นมีส่วนยาวมากกว่าส่วนกว้าง มีอาณาบริเวณไม่เกินครึ่งลี้ มีกำแพงกันเฉพาะทางด้านซ้ายแม่น้ำใหญ่ ซึ่งไหลผ่านตัวเมืองด้านทิศตะวันออกกับทิศใต้เห็นจากปากอ่าวขึ้นมา ๑๒ ลี้ ตรงแหลมที่แม่น้ำแบ่งสายทางแยกนั้นมีพื้นที่เป็นรูปจันทร์ครึ่งซีก เป็นท่าเลป้องกันได้ มีป้อมอยู่เพียงแห่งเดียว มีปืนใหญ่หล่ออยู่ ๒๔ กระบอก ใช้การได้ดี ตรงฝั่งปากแม่น้ำตรงกันข้ามมีป้อมเล็ก ๆ อีกป้อมหนึ่ง ซึ่งไม่น่าจะทำการป้องกันได้แข็งแรงนัก แม้จะมีปืนใหญ่ตั้ง ๓๐ กระบอกก็ตาม... นายช่างที่เซอร์เชอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ ได้พูดกล่าว ถวายต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น จะได้ลงมือสร้างป้อมในเร็ว ๆ นี้ โดยที่เป็นการดำเนินงานจึงอาจจะตัดแปลงพื้นที่ให้ได้ป้อมที่ถูกแบบพอจะป้องกันอริราชศัตรูได้อยู่ ข้าพเจ้ากล่าวได้ว่า บางกอก เป็นบุญแจดอกสำคัญของพระราชอาณาจักรสยาม...”⁶

กลุ่มคณะทูตจากฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ภายใต้การนำของซิมง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de la Loubère) ได้เดินทางเข้ามายังอยุธยาในปีพุทธศักราช ๒๒๓๐ ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองธนบุรีไว้เช่นกัน

“...ตามลำแม่น้ำนี้เป็นที่ตั้งเมืองบางกอก (คือเมืองธนบุรี) ข้าพเจ้าต้องกล่าวตามที่เห็นแก่ตัวว่ากรุงสยามมีราษฎรอยู่ตามฝั่งชายทะเลสยามนั้นน้อยนักน้อยหนาที่จริงชายฝั่งทะเลก็ไม่ไกลจากบางกอกกระไรนัก แต่ราษฎรเกือบจะทั้งหมดตั้งบ้านเรือนอยู่แต่ตามลำแม่น้ำ...”⁷

จากเอกสารของชาวตะวันตกที่ได้บันทึกไว้ จะพบว่าเรียกเมืองธนบุรีว่าเมืองบางกอก ซึ่งตรงกับบันทึกของลาลูแบร์ที่กล่าวว่าชาวต่างชาติจะรู้จักเมืองหน้าด่านที่สำคัญอย่างเมืองธนบุรีว่า เมืองบางกอก

“...เมืองบางกอก ฝ่ายสยามเรียกเมืองธน แต่ชาวต่างประเทศไม่มีใครรู้เหมือนชื่อบางกอก...”⁸

การที่เมืองธนบุรีหรือเมืองบางกอกเป็นหน้าด่านสำคัญ จึงมีการสร้างป้อมเพื่อเป็นปราการป้องกันและเป็นจุดตรวจเรือต่าง ๆ ที่จะมุ่งตรงสู่อยุธยาและเป็นจุดที่มีการเก็บระวางภาษีต่าง ๆ ป้อมที่สร้างขึ้นชื่อว่า ป้อมวิไชยเณทร์ โดยเรียกรวม ๆ ทั้งป้อมฝั่งซ้ายและขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เพียงแห่งเดียวของสมัยอยุธยาในเมืองธนบุรีที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

ป้อมวิไชยเณทร์ออกแบบโดยมองซิเออร์ เดอ ลามาร์ (Monsieur de Lamare) นายช่างวิศวกรชาวฝรั่งเศส⁹ มีเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ และเซอร์เชอวาลิเยร์ เดอ ฟอว์บิง (Chevalier de Forbin) นายทหารเรือชาวฝรั่งเศสหรือออกพระศักดิ์สงคราม ผู้รั้งตำแหน่งเจ้าเมืองบางกอกในขณะนั้นเป็นแม่กองควบคุมตั้งที่ไว้ดังนี้

“...ต่อไปไม่ช้าโปรดเกล้าฯ ให้วิไชยเณทร์และฉันทลงไปเมืองบางกอกเพื่อสร้างป้อมปราการขึ้นอีกป้อมหนึ่ง สำหรับมอบให้ทหารฝรั่งเศสควบคุม

5 ไทโรจน์ เกษมบัณฑิต, บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑, (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), หน้า ๓๔-๓๕.
6 นิโกลัส แซร์แวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, (พระนคร: ก้าวหน้า), หน้า ๖๓.

7 ซิมอง เดอ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุพงศาวดารสยาม ครั้งกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า, กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ แปล (พระนคร: ปรินทิลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

8 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.
9 กรมเนธิการ สุธีรัตนากิริมย์, โบราณคดีมิวเซียมสยาม, กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ สังกัดสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๖๓, หน้า ๓๒.

แผนที่ป้อมเมืองธนบุรี ครั้รบฝรั่งเค้สตันแผ่นดินสมเด็จพระเอกทราชา เมื่อ พ.ศ.๒๓๓๑ มองซีเออร์วอลท์แลต์เต้ส

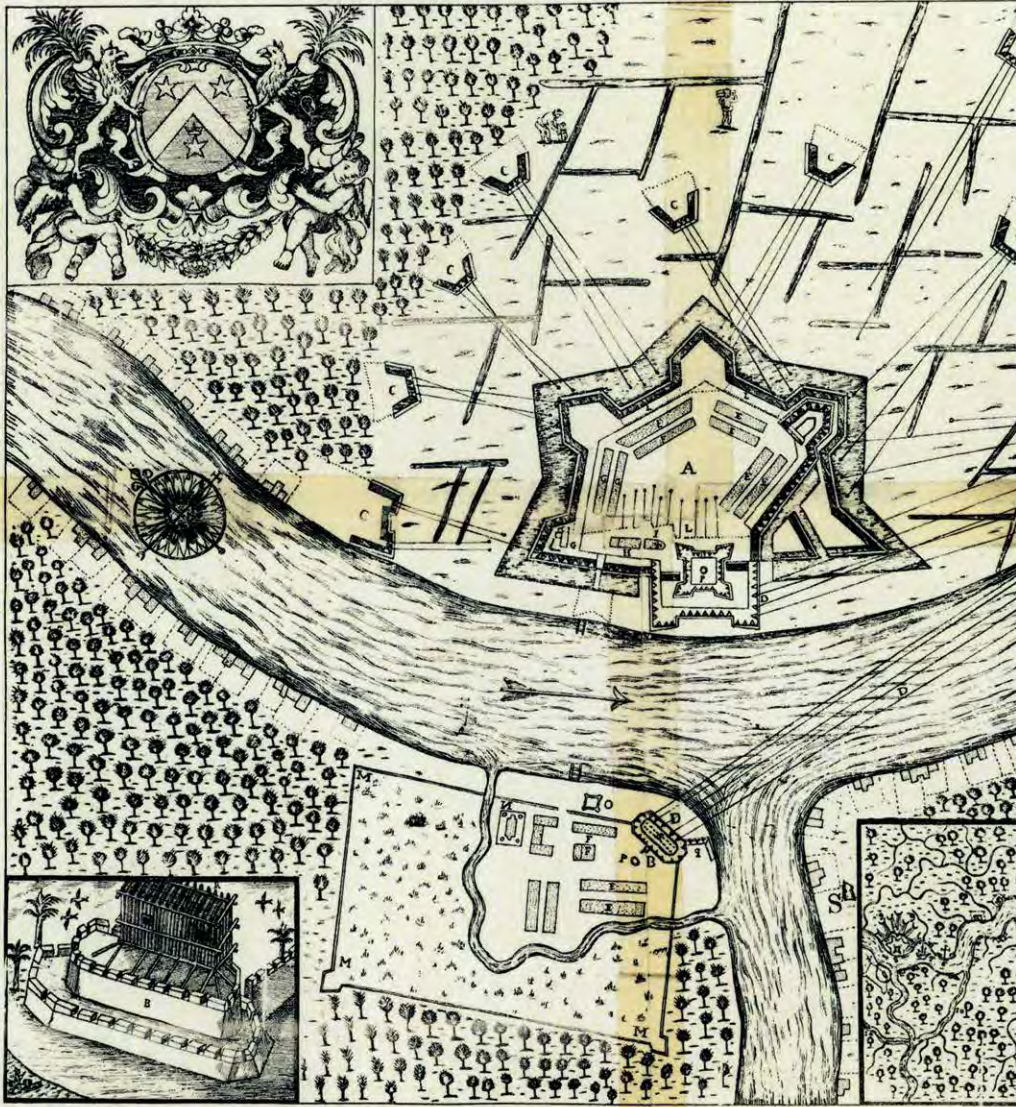
PLAN OF THE FORTRESS OF BANGKOK IN THE KINGDOM

อธิบายแผนที่ป้อมเมืองธนบุรี

- A ป้อมที่สี่เศวตภักทไทย
- B ป้อมมิโฮตปรักทียี่สิบสี่เศวตภักทไทยใหญ่เสียดัวที่ไปรวมลภูที่ป้อม A
- C บรรดาค่ายที่ทอดตั้งริมฝั่ง
- M ภาชนะใหญ่ที่ฝรั่งเค้สตันเรือที่ป้อมทพร อันเปนเหตุให้เกิดรบกันขึ้น
- E โฉงทพรยี่เศวต
- F ที่ตั้งนายทพรยี่เศวต
- G โรงเก็บสิ่งเบียดทหารของฝรั่งเค้สตัน
- H ที่อยู่คนทพรผู้ใหญ่ยี่เศวต
- I โรงหัดของฝรั่งเค้สตัน
- L เสนวาคำซึ่งฝรั่งเค้สตันเขียนเพื่อเรียกรบต่อไทย
- M เสนวาคำไทยซึ่งเรียกฝรั่งเค้สตัน
- N วัดเขียน (หรือวัดบาง)
- O ศาลทหารเมืองธนบุรี
- P วัดดิน
- Q ค่ายทหารที่ป้อมที่สี่ใหญ่บอก ๑ หนัก ๒๐๐๐
- R หลอดปืนของฝรั่งเค้สตัน
- S แขนงที่สำหรับยิงปืนที่ป้อมเมืองธนบุรี

ตัวอักษรที่เขียนแผนที่

- 1 ปากน้ำท่าพระ
- 2 ฝาย ๗ ค่าย โทกตั้งเป็นระยะตามริมแม่น้ำขึ้นใหญ่รวม ๑๘ ควบบอก ตลอดขึ้นกับแม่น้ำโคกมาช่วยยี่เศวต
- 3 โรงไม้จีนคั้นของไม้ซึ่งมีมันตะ อยู่ปากคลองบางปะกอกตั้งริมฝั่ง
- 4 เล้าของเข็ญ ไทยอันได้ กั้นไว้ให้เรือรบชกไทยอยู่กัน
- 5 เรือรบเล็กของฝรั่งเค้สตัน ซึ่งมอซีเออร์วอลท์แลต์เต้สได้ไปบอกให้ตั้งมาขึ้นเรือรบไทยหลายลำตั้งติดตามปากทพรมาขึ้นเรือยี่เศวต คือลงมาทั้งเรือเสดด้วยหมด
- 6 บ้านพวกฝรั่ง (ที่ วัดก่งหรือปากคลองเตย)
- 7 เรือกำนันหลวงที่ฝั่งเศวต
- 8 ป้อมเมืองธนบุรี
- 9 ค่ายทหารที่ล้อมป้อม
- 10 คลอง (คาวน้ำ) ทางที่ไทยตั้งกระสุนปืนที่เศวตเฉียงขึ้นป้อมสี่เศวตไปขึ้นค่ายที่วัดดินแม่น้ำข้างใต้

กรมการทหารสมุควาวิญานพิมพ์จำหน่าย พ.ศ. ๒๔๕๖

เวอร์เกนส์โดยทหารช่างฝรั่งเศสที่รักษาป้อมครวณนี้ได้ทำไว้

OF SIAM

EXPLANATION OF THE PLAN

- A The Fortress where the French were besieged by the Siamese assisted by several nations of the Indies.
- B Fortress which the French were obliged to abandon on the eve of the declaration of the war as they had not sufficient people to guard the two posts, and which two days later was occupied by the Siamese. The French had previously taken therefrom all the ammunition and had burst some of the cannon and spiked the rest.
- C Redoubt of the Siamese to surround and besiege the French in Bangkok.
- D Cannon shots which the French fired on a Chinese barque belonging to the King of Siam, which were the first acts of hostility and the declaration of war.
- E Barracks for the French troops.
- F Landing for the French officers.
- G Magazine for the supply of food.
- H Lodging of the Commandant.
- I Chapel.
- L Inbrenchment of palisades furnished with cannon made on the spot and kept incomplete at the side in order to sustain the assault and to facilitate the retreat of the troops.
- M Old enclosure of the town of Bangkok.
- N Buddhist Temples.
- O Court of Justice of the Governor of Bangkok.
- P Powder Magazine of the two Fortresses.
- Q Inbrenchment which the Siamese made to place a cannon firing a ball of 200 lbs. weight.
- RA wooden tower which the Siamese erected over the masonry structure of the Fortress 'B' to be able to make better observations of what the French were doing, and to see the effect of their bombs and their cannon.
- S Mouth of the river from its mouth up to the fortress of Bangkok
- 1 Mouth of the river Manam.
 - 2 Batteries which the Siamese had erected along the river of which the seven contained 300 cannon to prevent the French from getting any help from outside.
 - 3 Factory of the Dutch Company.
 - 4 Trench of large stakes which the Siamese made to prevent any considerable ships, capable of rendering help to the French, from entering the river.
 - 5 Place where the small ship, which General Desfarges had sent to the Ceramdel Coast of the Revolution and to bring back supplies, was attacked by many small Siamese ships, and was finally burnt by the Commandant and his crew themselves.
 - 6 Place where the Apostolic Missionaries had a house with a small number of newly converted persons of different nations.
 - 7 A Chinese Barque represented on the large map.
 - 8 The two fortresses of Bangkok represented on the large Map.
 - 9 Altar on the Fortress of Bangkok represented on the large Map.
 - 10 A canal made by the Siamese in order to be able to send to the seven batteries along the River all that they had of cannon in the Capital without being obliged to pass under the fire of the French.

HELIXON: Royal Survey Dept Bangkok, 1915.

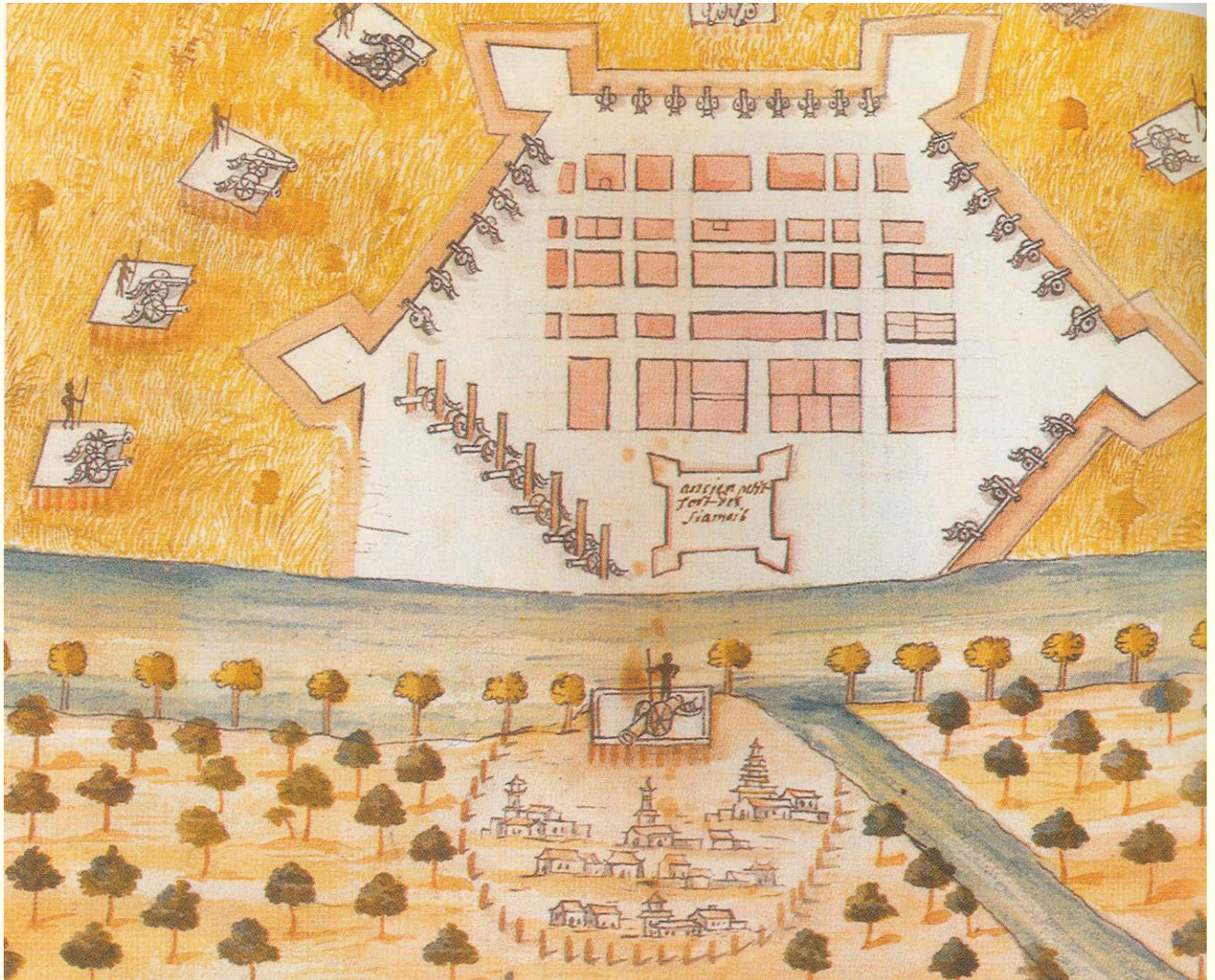
ทหารฝรั่งเศสนั้น พระนารายณ์ได้ทรงขอให้ส่งออกมาพร้อมกันกับคณะทูตไทยที่ได้เดินทางออกไปกับเขวาลีเออร์ เดอ โชมองต์ เราได้วาดรูปป้อมปราการมีทอรบเป็นรูป ๕ เหลี่ยม โดยเหตุที่บางกอกเป็นภูเขของพระราชอาณาจักรนี้ จึงมีทหารอยู่ ๒ กอง ๆ ละ ๔๐ คน ควบคุมป้อมขนาดเล็กรูปสี่เหลี่ยม ทหารเหล่านั้นเป็นชาวโปรตุเกสและครึ่งชาติ..."¹⁰

รูปแบบสถาปัตยกรรมของป้อมวิไชยเณทรมีลักษณะของผังพื้นเป็นรูปดาว ๕ แฉก ซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นที่นิยมในช่วงเวลานั้นในประเทศแถบยุโรป อย่างฝรั่งเศสหรือฮอลแลนด์ สันนิษฐานว่าที่ตั้งของป้อมฝั่งตะวันตกอยู่บริเวณโรงเรียนราชินีต่อเนื่องลงไปที่ดินนมหาราชาจนถึงแนวรั้วด้านในของพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ หรือมิวเซียมสยาม ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ ได้มีการขุดตรวจทางโบราณคดีพบฐานของป้อมจริงดังที่สันนิษฐานไว้ โดยในสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อจากป้อมวิไชยเณทรมเป็น ป้อมวิชัยประสิทธิ์¹¹

ในปีพุทธศักราช ๒๓๒๑ เกิดการผลัดแผ่นดินจากรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์เข้าสู่รัชสมัยของพระเพทราชา ซึ่งพระองค์ทรงมีนโยบายที่ต้องการผลัดดินชาวฝรั่งเศสออกนอกอาณาจักร จึงเกิดการสู้รบขึ้นตั้งบ้านทิกของนายพลเดส์ฟาร์จ (Desfarges) ผู้บัญชาการทหารฝั่งเศสในขณะนั้น

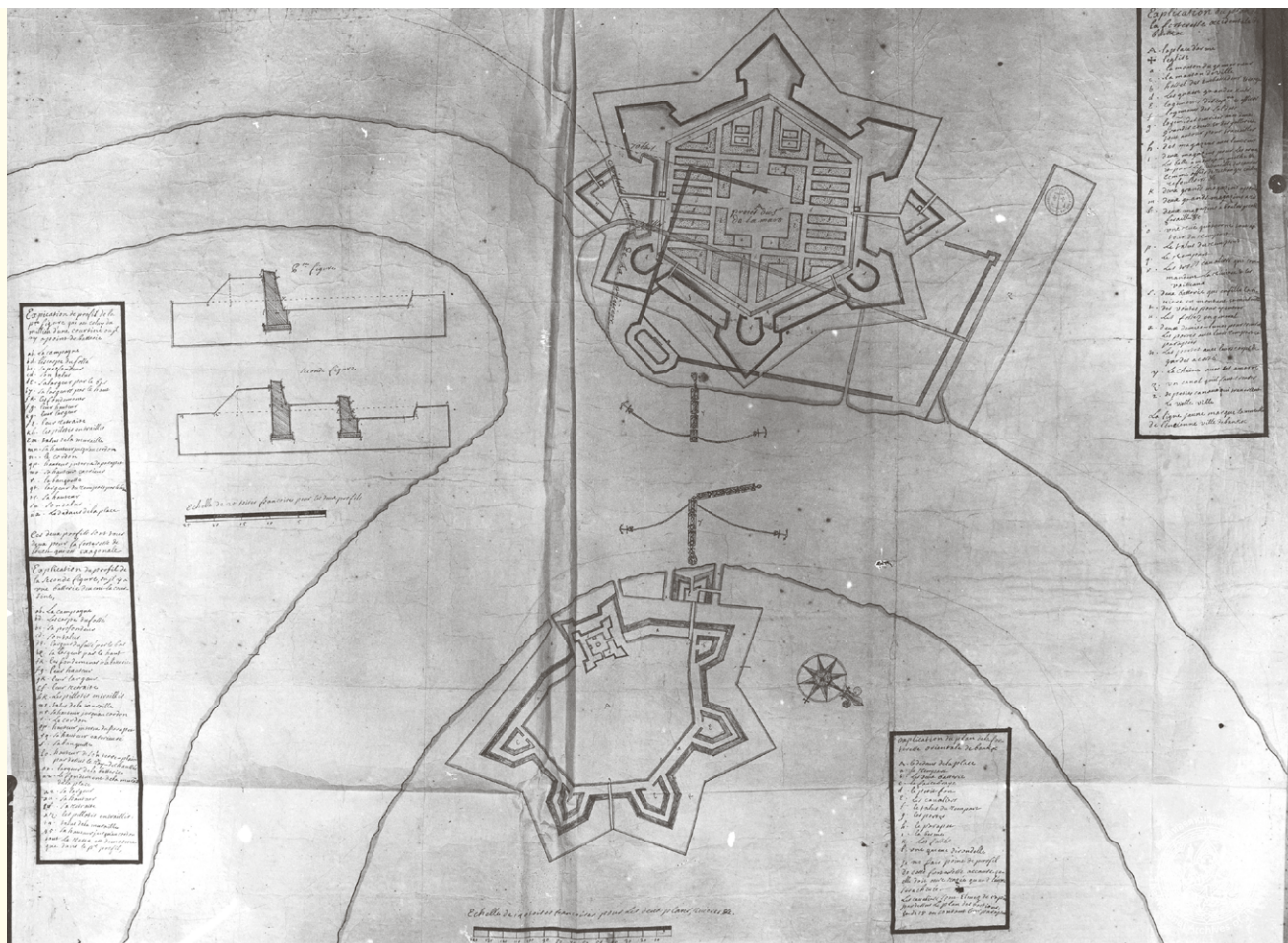
10 ฟอรั้ง, เขวาลีเออร์ เดอ, *จดหมายเหตุฟอรั้ง*, หม่อมเจ้า ดำรัสดำรง เทวกุลแปล, (พระนคร: โสภณพิพิธนาการ, ๒๔๘๖), หน้า ๙๙-๑๐๐.

11 *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๒.

ที่มา : ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช. กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๙.

ที่มา : หนองหมายเหตุแห่งชาติ

“...ฝ่ายมองซิเออร์ เดอฟารจซ์พอกกลับถึงบางกอก ก็สั่งให้ทหารทิ้งป้อมเล็กเสียป้อมหนึ่ง แล้วถอนทหารทั้งหมดออกไปประจำการที่ป้อมใหญ่แต่แห่งเดียว... ปืนใหญ่บางกระบอกที่ใช้การไม่ได้หรือไม่สามารถลาดเข็ญไปได้ ก็ให้ทุบทำลายหรือเอาตะปูดีตรึงเอาไว้เพื่อมิให้ใช้การต่อไป คงเหลือแต่ตัวป้อมซึ่งไม่ทันทำลายหรือบูรณะให้มั่นคงขึ้นได้ เพราะขณะนั้นกองทัพของพระเพทราชากำลังรุกเข้ามายึดป้อมเล็กเป็นที่มั่น จึงจำเป็นต้องสั่งให้ทหารยิงด้วยปืนใหญ่จนพังพินาศย่อยยับลง...”¹²

การสู้รบในครั้งนั้นทำให้ฝรั่งเศสถอนทัพ และนำประชากรออกนอกอยุธยา ต่อมาพระเพทราชาทรงโปรดเกล้าฯ ให้เรือป้อมทางฝั่งตะวันออกลงบางส่วน

ชื่อของเมืองธนบุรีปรากฏอีกคร้้งในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาในช่วงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ในคราวนั้นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศคนได้โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์หัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายตะวันออก ฝ่ายตะวันตกมาช่วยป้องกันอยุธยา โดยให้พระยารัตนาธิเบศคุมกองทัพเมืองนครราชสีมาลงมาตั้งรักษาที่เมืองธนบุรี¹³ แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถรักษากรุงศรีอยุธยาไว้ได้ เมื่อพม่าเข้าควบคุมอยุธยาได้แล้ว ได้ตั้งนายอินเป็นเจ้าเมืองธนบุรี¹⁴ เพื่อกำกับดูแลราษฎรที่ยังหลงเหลืออยู่ในเมือง

12 ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๑ จุดหมายเหตุเรื่อง การจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หลวงจินดาสดกิจ (ละม้าย ธนะสิริ) แปล, (พระนคร : ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐), หน้า ๓๐.

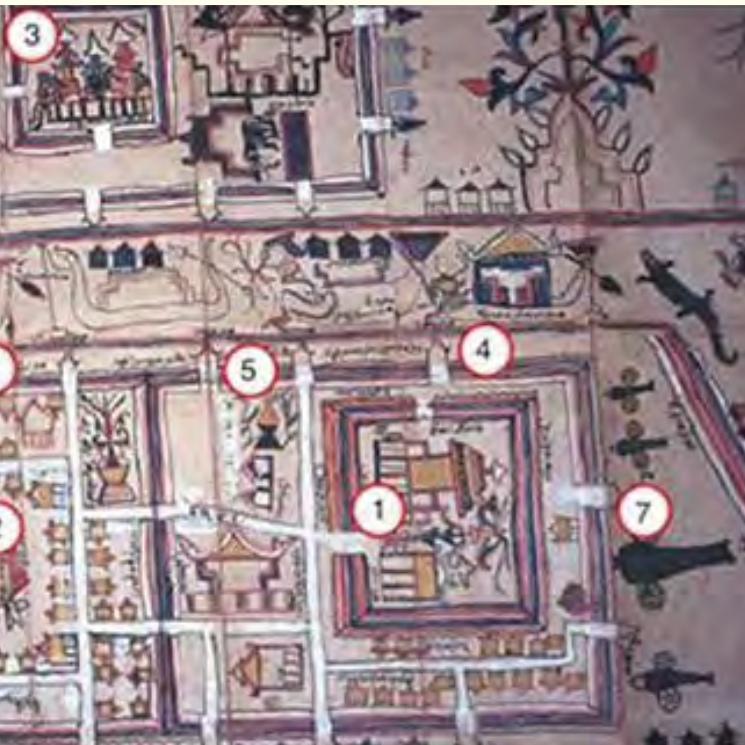
13 พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๙.
14 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

รายละเอียดแผนที่เมืองธนบุรี ฉบับพม่า¹⁹

1. เขตพระราชฐานชั้นใน หรือวังหลวง
2. บ้านพระยาจักรี
3. วังลูกเจ้าเมืองบางกอก
4. ท่าขึ้นวัง
5. ประตูถือน้ำพิพัฒน์สัตยา, น้ำสาบาน
6. ท่าข้าวเปลือก
7. บ่อมป็น
8. โรงช้างสำคัญ
9. บ้านหัวหน้าชาวจีน (พระยาราชวาณิช)
10. บริเวณวัดเฉลิมพระเกียรติ (มีบ่อมค้ายทหาร)

เมืองธนบุรี ในสมัยธนบุรี

หลังจากที่เสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ ทำให้ชาวเมืองและไพร่พลกระจัดกระจายออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ หนึ่งในกลุ่มเหล่านั้นคือ กลุ่มของพระยาตาก หลังจากที่ยอกจากกรุงศรีอยุธยาได้มุ่งหน้าเดินทางไปยังหัวเมืองฝั่งตะวันออก และสามารถรวมกลุ่มกำลังพลจากทั้งเมืองชลบุรี เมืองระยอง และเมืองจันทบุรี ได้จำนวนมากพอ และได้กลับมาล้อมตีพม่าบริเวณค่ายโพธิ์สามต้นได้สำเร็จ และได้สถาปนา กรุงธนบุรี ขึ้นเป็นเมืองหลวงแห่งใหม่

การที่ทรงมีพระราชดำริให้ย้ายเมืองหลวงจากกรุงศรีอยุธยามายังเมืองธนบุรีนั้น ประกอบด้วยเหตุผลหลายประการ หนึ่งในเหตุผลดังกล่าวเป็นเรื่องของภูมิศาสตร์เมืองที่จะสามารถป้องกันข้าศึกได้ดีกว่ากรุงศรีอยุธยาที่เสียหายจากสงครามอันยาวนานกับพม่า โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคูเมืองทั้งด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก และให้นำอิฐเก่าจากเมืองพระประแดง และกำแพงค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้นมาก่อเป็นกำแพงเมือง มีแม่น้ำเจ้าพระยาผ่ากลางเมืองเช่นเดียวกับเมืองพิษณุโลก หรือที่เรียกว่าเมืองอกแตก

ที่มา : พระราชวังเดิม (พระราชวังกรุงธนบุรี). กรุงเทพฯ : มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม, ๒๕๔๓.

“...ฝ่ายทหารพลเรือนทำค่ายด้วยไม้ทองเหลืองทั้งด้านเป็นที่มั่นไว้พลางก่อน จึงจะก่อกำแพงเมื่อภายหลังให้ทำค่ายตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนถึงวัดบางว่าน้อยวกไปตามริมแม่น้ำใหญ่ แล้วขุดคูน้ำรอบพระนคร มูลดินขึ้นเป็นเชิงเทินตามริมค่ายข้างใน เดือนหนึ่งสำเร็จการ...”¹⁵

“...แล้วให้เกณฑ์คนไปรื้ออิฐกำแพงเก่า ณ เมืองพระประแดงและกำแพงเก่าค่ายพม่า ณ โปธิ์สามต้นและสี่กุกบางไทรทั้ง ๓ ค่าย ขนบรรจุทุกเรือมาก่อนกำแพงและป้อมตามที่ตั้งมเชิงดินสามด้านทั้งสองฟากนั้น เอาแม่น้ำไว้กลางเมืองอย่างเมืองพิษณุโลกและแม่น้ำตรงหน้าเมืองทั้งสองฟาก...”¹⁶

สันนิษฐานว่าแนวคูเมืองและกำแพงเมืองฝั่งตะวันตกด้านทิศเหนืออยู่บริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อย ยาวลงมาทางทิศใต้จนถึงบริเวณปากคลองวัดโมลีโลกยาราม เรียกเป็น ๓ ชื่อ คือ คลองบ้านขมิ้น คลองบ้านหม้อ และคลองวัดท้ายตลาด ส่วนแนวคูเมืองฝั่งตะวันออกคือบริเวณแนวคลอง

คูเมืองเดิมในปัจจุบัน โดยมีการขุดตรวจทางโบราณคดีบริเวณแนวคูเมืองทั้ง ๒ ฝั่งในปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ พบหลักฐานทั้งแนวอิฐ เครื่องสังคโลก และโบราณวัตถุอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงการมีอยู่และความสำคัญของเมืองธนบุรีได้เป็นอย่างดี

พระบรมมหาราชวังในสมัยกรุงธนบุรีตั้งอยู่ด้านฝั่งตะวันตก มีอาณาเขตด้านทิศใต้ติดกับป้อมวิชัยประสิทธิ์ ส่วนด้านทิศเหนือสันนิษฐานว่ากินพื้นที่ไปจนถึงบริเวณคลองเหนือวัดอรุณราชวราราม โดยมีหลักฐานชั้นที่แสดงอาณาเขตเป็นแผนที่เมืองธนบุรี ซึ่งเขียนขึ้นโดยชาวพม่า และได้ให้รายละเอียดต่างๆ ของพระบรมมหาราชวังเอาไว้ด้วย

ปัจจุบันพระบรมมหาราชวังของสมเด็จพระเจ้าตากสิน หรือที่เรียกว่า วังเดิม อยู่ในความดูแลของกองทัพเรือ ได้แก่ ท้องพระโรงเป็นอาคารหลังเดียวในสมัยธนบุรีที่ยังเหลืออยู่ ตำนกแก่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และอาคารแก่งคู่อันสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

15 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศพระยาพะวงศพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) : จุดหมายรายวันทัพ อภินิหารบรรพบุรุษและเอกสารอิน, (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓.

16 พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๒.

17 ผนังน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว., องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๐.

18 สุรินทร์ มุขศรี, “กรุงธนบุรีในแผนที่พม่า,” ศิลปวัฒนธรรม, ๒๑, ๙ (กรกฎาคม ๒๕๔๓): ๖๘.

19 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เมืองธนบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ได้ทรงมีพระราชดำริให้ย้ายเมืองจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามายังฝั่งตะวันออก ทรงสร้างพระบรมมหาราชวัง วัดวาอารามต่าง ๆ ขึ้นใหม่บริเวณพื้นที่ ๆ ชาวจีนเคยอาศัยอยู่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ชาวจีนย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สำเพ็ง²⁰ และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อป้อมวิชัยประสิทธิ์ฝั่งตะวันออก (บริเวณมิวเซียมสยามในปัจจุบัน)²¹

ส่วนพื้นที่ฝั่งตะวันตกเมื่อย้ายพระบรมมหาราชวังมาอยู่ฝั่งตะวันออกแล้ว บริเวณพระราชวังเดิมของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (เจ้าฟ้าอนุเมือง) ให้เสด็จไปประทับ นอกจากนี้ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์องค์อื่น ๆ ที่ยังคงมีวังอยู่บริเวณฝั่งเมืองธนบุรีเดิม ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ (เจ้าฟ้าทองอิน) ประทับอยู่ที่วังสวนลิ้นจี่ สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรรรณเรศ (เจ้าฟ้าทองจีน) ประทับอยู่ที่วังสวนมังคุด²² แสดงให้เห็นว่าถึงแม้จะย้ายเมืองไปแล้ว ก็ยังคงให้ความสำคัญกับพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ไม่น้อย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงมีพระราชดำริจะขยายอาณาเขตของพระบรมมหาราชวังลงมาทางใต้ (วัดพระเชตุพน) จึงทรง

20 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ - ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (เจ้า บุนนาค) เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๕), หน้า ๕๓ - ๕๔.

21 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

22 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ - ๕๑.

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

แลกที่ดินกับบรรดาขุนนางที่มีเคหสถานอยู่บริเวณนั้น ให้ย้ายไปอยู่ฝั่งตะวันตกแทน²³ โดยหนึ่งในเสนาบดีที่ย้ายไปในคราวนั้นมีเสนาบดีตระกูลขุนนาครวมอยู่ด้วย ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พื้นที่เมืองธนบุรีกลับมามีความคึกคักทางด้านเศรษฐกิจอีกครั้ง เนื่องด้วยเสนาบดีตระกูลขุนนาครได้ย้ายเคหสถานมาอยู่ริมฝั่งตะวันตกบริเวณ วัดประยูรวงศาวาส วัดพิชัยญาติ วัดอนงค์าราม รวมทั้งพื้นที่ด้านใน (บริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน) โดยพระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) เจ้าพระยาพระคลัง และพระยาตรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก (ทัต บุนนาค) รับผิดชอบกรมทำในขณะนั้น ซึ่งมีหน้าที่กำกับการค้าขายและการต่างประเทศ ดังนั้นจึงปรากฏเอกสารหลายฉบับที่กล่าวถึงการต้อนรับแขกเมือง ที่เข้ามาติดต่อกับสยามโดยใช้พื้นที่ทำนา หรือพื้นที่บริเวณบ้านของเจ้าพระยาสุริยวงศ์มนตรี ซึ่งได้ปลูกเป็นเรือนแถวสำหรับให้ชาวต่างชาติเข้าอยู่อาศัย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ทั้งในคราวที่ทูตชาวโปรตุเกส คาร์ลอส มานูแอล ซิลเวียรา (Carlos Manuel Silveira) เดินทางเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรีในปีพุทธศักราช ๒๓๖๑ ความว่า

“...เจ้าเมืองหมาเก้าแต่งให้กาลส มันแวนด์ สิลไวร์ เปนทูตคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวายขอเจริญทางพระราชไมตรี... ถึงปากน้ำเจ้าพระยาณวันพฤหัสบดีเดือน ๔ แรมค่ำ ๑ ปีชลาสมฤทธิศก (วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๑)... จึงโปรดให้อนุญาตให้เรือไปตักขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ ให้ทอดสมออยู่ที่บ้านพระยาสุริยวงษ์มนตรี...”²⁴

และครั้งที่จอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) ทูตชาวอังกฤษเดินทางเข้ามาทำสัญญาไมตรีกับสยามในปีพุทธศักราช ๒๓๖๕

“...ปีมเมียจัตวาตก จุล ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ เมื่อเดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำปีมเมีย ยังเปนตรีกครอเฟ็ดทูตอังกฤษเข้ามาถึงปากน้ำเจ้าพระยา ได้รับอนุญาตให้เรือกำปั่นขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ มาจอดที่หน้าบ้านพระยาสุริยวงษ์มนตรี ซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกได้วัดประยูรวงษ์ฯ แลพระยาสุริยวงษ์มนตรี จัดตึกซึ่งสร้างไว้หน้าบ้านเป็นที่ไว้สินค้า ให้เป็นที่พักของครอเฟ็ดแลพวกที่มา...”²⁵

23 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ - ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑๙.

24 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๓.

25 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๐.

การดำเนินนโยบายติดต่อกับชาติตะวันตก ได้ต่อเนื่องมาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้มีทูตชาวอเมริกัน นายเอ็ดมันด์ โรเบิร์ตส์ (Edmund Roberts) เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี แต่ นายเอ็ดมันด์ไม่สามารถอาศัยอยู่บริเวณตึกหน้าวัดประยูรวงศาวาสได้ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนั้นนายฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษได้เช่าที่ทำการค้าไปแล้ว ดังความว่า

“...ครั้นวันอาทิตย์เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ[๑] แอคแมน รอเบอร์ตขึ้นมาถึงกรุงเทพฯพระมหานคร แสมเด็ละที่ตึกหน้าวัดประยูรวงศาวาสนั้น หันแดรเช่าอยู่เสียแล้ว จึงโปรดให้ไปพักอยู่ที่ตึกหน้าบ้านพระยาราชสุภาวดี จำนวนคน นาย ๒๒ โพร ๑๗ รวม ๓๙ คน...”²⁶

หันแดร หรือนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ เป็นพ่อค้าชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาค้าขายในสยามตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ ๒ ถึงต้นรัชกาลที่ ๓ และได้เช่าที่ของตระกูลขุนนาครบริเวณหน้าวัดประยูรวงศาวาส เปิดเป็นห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของสยาม ชื่อว่า ห้างมอร์แกนและฮันเตอร์ หรือห้างหันแดร²⁷ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น ห้างฮันเตอร์ เฮล์แลนด์ กัมปะนี นอกจากนี้พื้นที่โดยรอบยังได้สร้างอาคารสำหรับให้มิชชันนารีและชาวต่างชาติเช่าเป็นที่พักอาศัยอีกด้วย ตามบันทึกของมิชชันนารีชาวอเมริกัน ความว่า

“...ต่อมาพวกมิชชันนารีย้ายไปอยู่ทางฝั่งคลองอีกฟากหนึ่งใกล้กับพวกปอดูเกด มีห้างอังกฤษอยู่ระหว่างกลาง พวกมิชชันนารีได้ทำสัญญาเช่ากับเจ้าพระยาคลัง เจ้าพระยาคลังปลูกเรือนให้พวกมิชชันนารีอยู่ ๒ หลัง เป็นเรือนขนาดใหญ่ คิดเอาค่าเช่าเดือนละ ๖๕ บาท...”²⁸

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ถือว่าเป็นการเปิดประเทศครั้งสำคัญ โดยได้มีการเซ็นสนธิสัญญาเบาว์ริงก์กับอังกฤษในปีพุทธศักราช ๒๓๙๘ และหลังจากนั้นก็มิชชันนารีต่างประเทศเดินทางเข้ามาทำสัญญาและค้าขายกับสยามมากยิ่งขึ้น ทำให้พื้นที่บริเวณริมหน้าเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกตั้งแต่กุฎีเงินไปจนถึงวัดทองนพคุณเป็นพื้นที่ทางการค้าของหลายชนชาติ

26 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙๕.

27 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ - ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๕), หน้า ๕๘๙.

28 ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ จดหมายเหตุเรื่อง มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ (พระนคร: บริษัทการพิมพ์ไทยสามัคคี, ๒๔๙๓), หน้า ๒๖.

วัดนุฬาราม

ประวัติศาสตร์เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

โดยชาวอินเดียค้าขายบริเวณตึกแดงและตึกขาว (ถนนท่าดินแดงในปัจจุบัน)²⁹ รวมทั้งพื้นที่ด้านในตามแนวของคลองสานจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณโรงพยาบาลตากสินในปัจจุบัน ไหลไปบรรจบกับคลองบางลำไใกล้แล้วไหลออกคลองบางกอกใหญ่บริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งถือเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่สำคัญเช่นกัน

นอกจากความเจริญทางด้านเศรษฐกิจแล้วเมืองธนบุรียังเป็นสถานที่ตั้งโรงพิมพ์ที่สำคัญชื่อ โรงพิมพ์มิชชันนารีอเมริกัน (American Missionary Associate Press) โดยโรงพิมพ์ดังกล่าวเป็นของหมอบรัดเลย์ หรือ แดน บีช แบริดลีย์ (Dan Beach Bradley) ผู้ที่เป็นทั้งหมอและมิชชันนารีเข้ามาในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ เดิมเช่าที่บริเวณอาคารของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ใกล้วัดประยุรวงศาวาส³⁰ ต่อมาย้ายมาตั้งอยู่บริเวณท้ายป้อมวิชัยประสิทธิ์ ซึ่งเป็นสถานที่ ๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้เป็นที่พักอาศัย³¹

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ มีการจัดระเบียบการปกครองใหม่เป็นแบบเทศาภิบาลโดยเมืองธนบุรีอยู่ในเขตของมณฑลกรุงเทพฯ³² ในด้านการเติบโตของเมืองในรัชกาลนี้มีมากยิ่งขึ้น โดยในปีพุทธศักราช ๒๔๔๒ ได้มีการสร้างทางรถไฟสายบางกอกน้อย - เพชรบุรี และได้เปิดใช้สถานีบางกอกน้อยในปีพุทธศักราช ๒๔๔๖³³ ทางรถไฟสายนี้เป็นเสมือนตัวเชื่อมการค้าระหว่างเมืองธนบุรีกับภาคใต้ได้มากยิ่งขึ้น แต่สภาพพื้นที่โดยรวมของเมืองยังคงเป็นเรือสวน ชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลำคลองสายสำคัญต่าง ๆ ดังเช่นที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของเมืองธนบุรีคือ การตัดสะพานพระพุทธยอดฟ้าในปีพุทธศักราช ๒๔๗๒ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ โดยมีพระราชดำริในการสร้างเพื่อขยายเมืองออกไปในฝั่งตะวันตกให้มากยิ่งขึ้น ดังปรากฏในกระแสพระบรมราชโองการความว่า

29 ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๕๒๕), (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๗๔.

30 หนังสือจดหมายเหตุ Bangkok Recorder. (กรุงเทพฯ : สำนักพระราชเลขาธิการ, ๒๔๒๗), หน้า ๑๓.

31 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

32 คำทรงราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, เทวภิบาล, (ม.ป.ท.: คลังวิทยา, ๒๔๙๕), หน้า ๑๔๗.

33 การรถไฟแห่งประเทศไทย, ๑๐๐ ปี รถไฟไทย: ๒๖ มีนาคม ๒๕๔๐ ครอบรอบสถาปนาบริการรถไฟ ๑๐๐ ปี, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๔๐), หน้า ๗๒.

“...ควรจะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำท่าทางถนนเชื่อมพระนครให้ติดต่อกับจังหวัดธนบุรี...ด้วยทุกวันนี้บ้านเรือนในบริเวณพระนครยัดเยียดนัก...แต่ทางเมืองธนบุรีปากตะวันตกอยู่ใกล้กับพระนครยิ่งร่วงโรยอยู่มาก เพราะเหตุที่ไปมาถึงกันไม่ได้ด้วยทางบก...สร้างตรงที่ต่อปลายถนนตรีเพ็ชรในพระนครไปด้านใต้...ไปลงตรงได้วัดประยุรวงศาวาส ทางที่จะตัดถนนสายต่างๆ ไปตามท้องที่จังหวัดธนบุรีในภายหลัง...”³⁴

ในขณะที่ดำเนินการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าก็ได้มีการวางแผนที่จะตัดถนนในเมืองธนบุรีเพื่อรองรับการจราจรในอนาคต โดยปรากฏรายชื่อของถนน ๑๑ สาย ได้แก่ ถนนประชาธิปไตย ถนนสมเด็จพระยา ถนนเจ้ากรุงธน ถนนลาดหญ้า ถนนวังหลัง ถนนวังเดิม ถนนโพธิ์สามต้น ถนนบางแก้ว ถนนท่าดินแดง ถนนเชียงใหม่ และถนนปากพิง โดยถนนที่ได้ตัดใช้จริงไม่ครบทั้ง ๑๑ สาย และต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อถนนต่าง ๆ ในภายหลัง³⁵

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมืองธนบุรีได้รับผลกระทบอย่างหนัก เนื่องจากญี่ปุ่นขอเข้ามาตั้งฐานทัพบริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อย ทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นเป้าสำคัญในการโจมตีจากฝ่ายสัมพันธมิตร หลังจากจบสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมืองธนบุรีได้รับความเสียหายหลายประการ บ้านเรือน วัดวาอารามได้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก รวมทั้งสะพานพระพุทธยอดฟ้าก็ได้รับความเสียหายเช่นกัน

เมืองธนบุรีภายหลังสงครามโลกได้รับการพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับตามอัตราการเติบโตของเศรษฐกิจ มีการขยายเมืองออกไปทางด้านทิศใต้ ทำให้เกิดศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญขึ้นอีกหลายแห่ง ซึ่งไม่ได้กระจุกตัวเฉพาะบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอีกต่อไป ส่วนพื้นที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ได้กลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้อรรถกถาทางวัฒนธรรมของประเทศเป็นอย่างดี

34 ประชุมกฎหมายประกาศ เล่มที่ ๔๒ กฎหมายพ.ศ. ๒๔๗๒ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๖), (ม.ป.ท., ๒๔๗๖), หน้า ๒๒-๒๒๒.

35 สจข, ร.๗ ม. ๑๗/๑๓ “เรื่องถนนจังหวัดธนบุรี.” ๓๑ พฤษภาคม ๒๔๗๓ - ๒๙ มีนาคม ๒๔๗๘, อ้างถึงใน วรสิทธิ์ นวลหอม, ๒๕๕๔: ๑๑๗-๑๒๐.

๒

วัดบุปผาราม

ประวัติวัดบุปผาราม

วัดบุปผาราม เดิมชื่อว่า วัดดอกไม้ สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแต่ถูกปล่อยร้างมาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นโดยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ในขณะที่ดำรงตำแหน่งจมีนไวยรรนาด และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ครั้งยังเป็นจมีนราชามาตย์ โดยช่วงเวลาที่มีการบูรณะวัดดอกไม้ น่าจะอยู่ในราวปีพุทธศักราช ๒๓๘๔ เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ดำรงตำแหน่งจมีนไวยรรนาด¹

การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดดอกไม้ในครานั้น นอกจากจะเป็นธรรมเนียมในการปฏิสังขรณ์วัดของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในตระกูลบุนนาคแล้ว ยังมีความสืบเนื่องในการเสวยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมาอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อมีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดดอกไม้ขึ้นมาใหม่ ได้มีการทูลขอพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายจากเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ทรงผนวชอยู่) มาครองวัด ดังนั้นจึงเป็นโอกาสเหมาะที่จะจะมีการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน เนื่องจากทั้งเจ้าฟ้ามงกุฎ จมีนไวยรรนาด และจมีนราชามาตย์ ต่างก็มีความสนใจในวิทยาการต่างประเทศที่กำลังหลั่งไหลเข้ามาสู่สยามในช่วงเวลานั้น ทำให้เกิดความสนิทสนมชอบพอ และทำให้ท่านทั้งสองเป็นส่วนสำคัญในการถวายราชสมบัติแด่เจ้าฟ้ามงกุฎ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต โดยที่ยังไม่ได้มีการตั้งผู้ที่จะมาสืบสันตวงศ์ต่อไป² และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว ได้พระราชทานนามวัดดอกไม้ใหม่เป็น วัดบุปผาราม

¹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา กรมพระยา. *ประวัติสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์* เมื่อก่อนเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน. (พระนครฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๙๓), หน้า ๑๕.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

วัดบุปผาราม อนุบุรี กทม.

ในหนังสือบางกอกเรคคอร์ดเดอร์³ ฉบับวันที่ ๑ มีนาคม ปีพุทธศักราช ๒๔๐๘ ได้มีการกล่าวถึงสภาพภูมิประเทศของวัดดอกไม้ในขณะนั้นไว้ว่า

“...อย่างหนึ่งให้สังเกตด้วยวัด, วัดเรียงไปตามฝั่งข้างดอน, แต่ปากคลองไปจนวัดสังกะจาย, ก็ฝั่งข้างกะตี่จีนไม่มีวัด, เพราะเป็นแม่น้ำ. วัดไปมีฝั่งแม่น้ำเก่าคือ วัดดอกไม้, วัดใหญ่, วัดน้อยบางไส้ไก่, วัดเหล่านี้อยู่ฝั่งแม่น้ำโบราณ, กลายเป็นวัดกลางสวนไปเสียแล้ว...”⁴

นอกจากนี้ ยังปรากฏชื่อ วัดบุปผาราม ในหนังสือบางกอกเรคคอร์ดเดอร์เช่นกัน

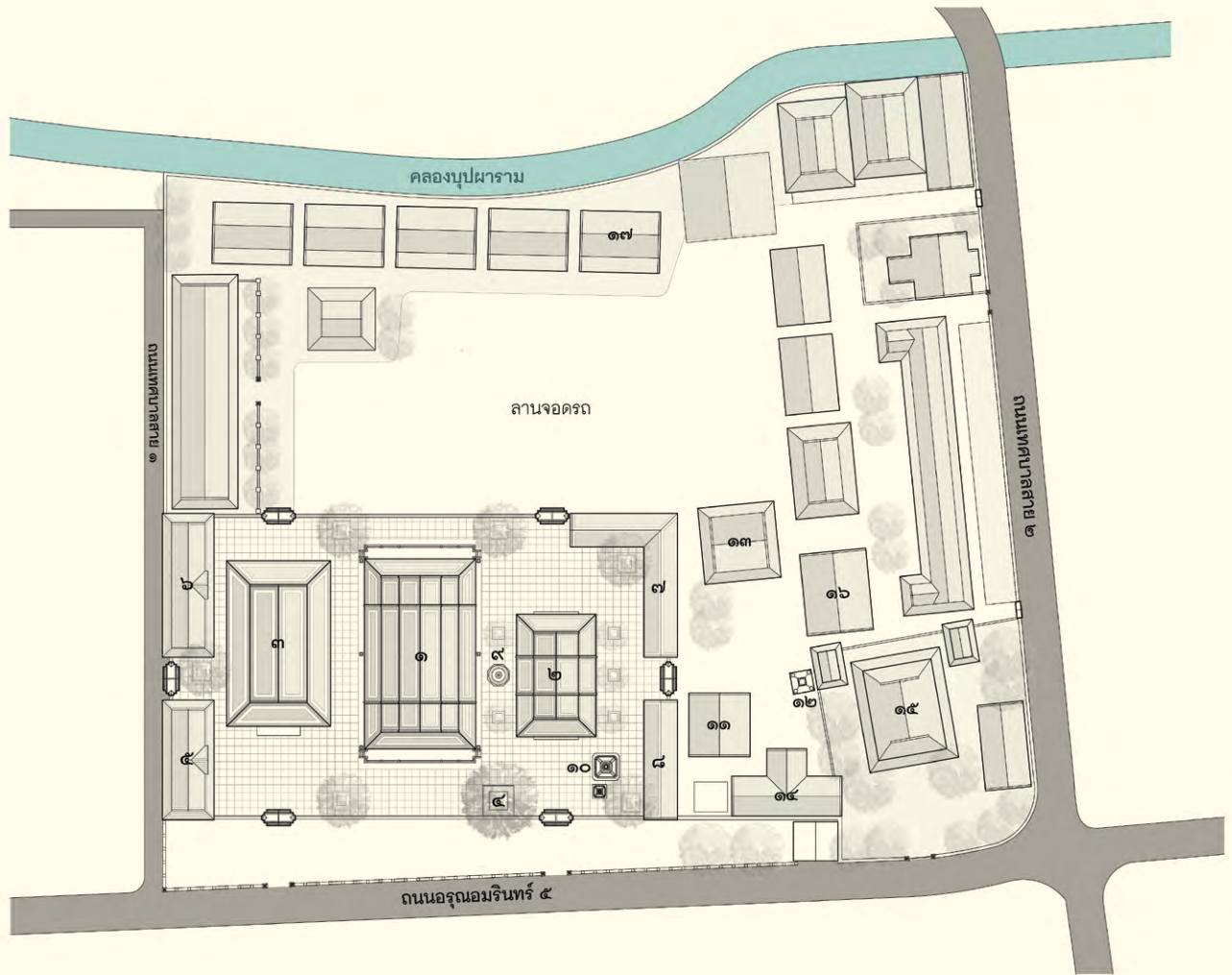
“...ได้ทราบความว่านายจิตช่างถ่ายรูปเป็นคนใจดีควรที่จะสรรเสริญบ้าง. ใจความว่า พระสงฆ์องค์หนึ่งอยู่วัดบุปผาราม มาจ้างถ่ายรูปอย่างกลางเป็นราคา ๖ บาท...”⁵

ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นสันนิษฐานว่า เป็นการสร้างเสนาสนะขึ้นมาใหม่ทั้งหมด ได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ ศาลาการเปรียญ แต่เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ปีพุทธศักราช ๒๔๘๗ มีการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรบริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อย ยาวมาจนถึงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ทำให้เสนาสนะวัดบุปผารามได้รับความเสียหายด้วยเช่นกัน ซึ่งจากเหตุการณ์ครั้งนั้น ทำให้เหลือพระวิหารเพียงหลังเดียว ส่วนพระอุโบสถได้ถูกระเบิดเสียหาย และได้มีการสร้างขึ้นมาใหม่ในตำแหน่งเดิมเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๐ รวมทั้งศาลาการเปรียญ และอาคารนอกเขตพุทธาวาสอื่น ๆ ด้วย

3 หนังสือบางกอกเรคคอร์ดเดอร์ หรือ Bangkok Recorder ออกครั้งแรกเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๗ โดยเจ้าของผู้จัดพิมพ์คือ หมอบรัดเลย์ โดยได้หยุดพักการพิมพ์ไปชั่วคราวหนึ่ง และได้กลับมาพิมพ์อีกครั้งในปีพุทธศักราช ๒๔๐๘

4 หนังสือจดหมายเหตุ Bangkok Recorder. (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๔๒๙), หน้า ๖๘.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๑.

ผังบริเวณวัดบุปผาราม

เขตพุทธาวาส

- ๑ พระอุโบสถ บานทองแดง พ.ศ.๒๕๒๘
- ๒ พระวิหาร
- ๓ การเปรียญ ศาลาสมเด็จพระเจ้าจอมเกล้า ในรัชกาลที่ ๕ สร้างอุทิศสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ พ.ศ.๒๕๐๑
- ๔ ต้นโพธิ์
- ๕ ศาลาอเนกประสงค์
- ๖ โรงครัว ห้องเก็บของ และสุขา
- ๗ ระเบียงคด ศาลาสามัคคีรังสฤษฎ์ พ.ศ.๒๕๒๐
- ๘ ระเบียงคด ศาลาศรีจิดร์ พ.ศ.๒๕๒๐
- ๙ เจดีย์ทรงระฆัง
- ๑๐ เจดีย์เหลี่ยม บรรจุอัฐิ

เขตสังฆาวาส

- ๑๑ กุฏิบ้านวงศ์
- ๑๒ หออาณัติ วรภา โกมารกุล ณ นคร พ.ศ.๒๕๘๔
- ๑๓ โรงเรียนสิน สุษะณี พ.ศ.๒๕๘๓
- ๑๓ โรงเรียนพระและนางครุฑทธีรัตนชัย พ.ศ.๒๕๓๒
- ๑๔ หอสมุดพระธรรมวราลังการ (กล่อม อนุภาสเถร) พ.ศ.๒๕๖๓-๒๕๕๗
- ๑๖ กุฏิ
- ๑๗ ตึกสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) พ.ศ.๒๕๓๗

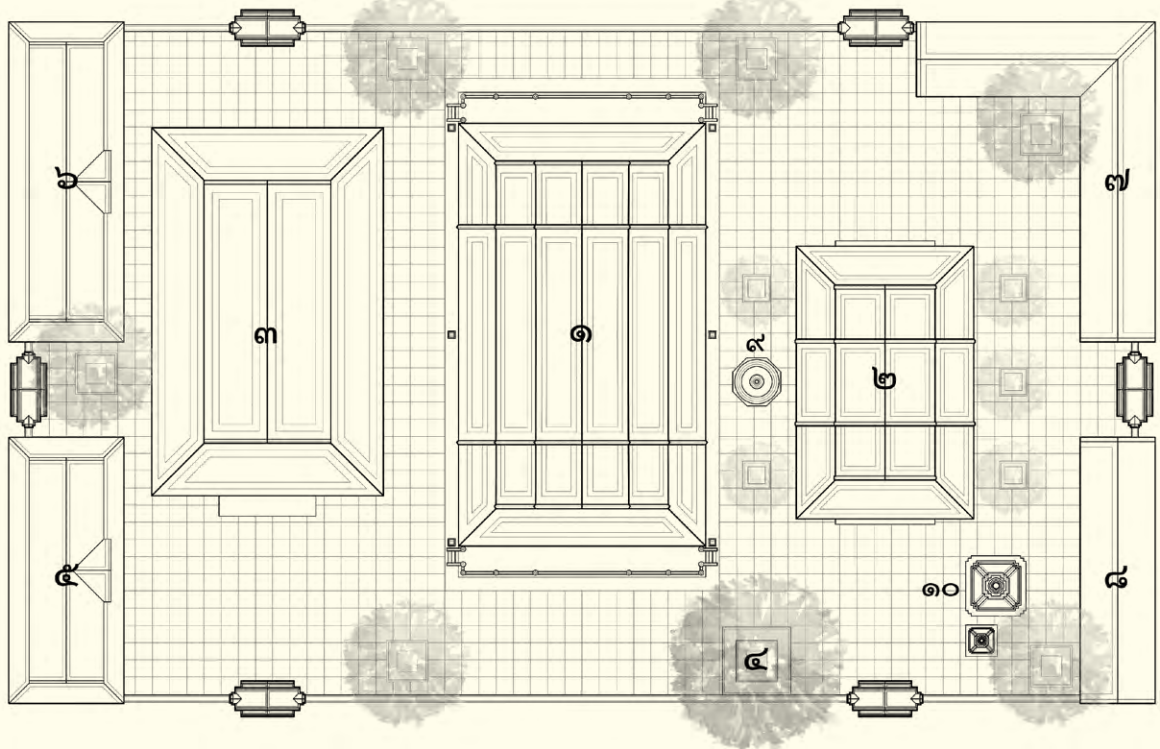

ผังบริเวณวัดบุปผาราม

วัดบุปผาราม ในปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร บริเวณที่ตั้งพระอารามอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้กับสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือ สะพานพระพุทธยอดฟ้า

ในย่านดังกล่าวยังเป็นที่ตั้งของวัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร, วัดพิชัยญาติการามวรวิหาร, วัดอนงคารามวรวิหาร ซึ่งล้วนแต่เป็นวัดสำคัญที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในตระกูลขุนนาง ผู้อุปถัมภ์การสถาปนาตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์ พระอารามดังกล่าวข้างต้น เนื่องด้วยเป็นพระอารามที่ตั้งอยู่ใกล้กับนิवासสถานของตระกูล พื้นที่โดยรวมของพระอารามมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางผังหันทางด้านหน้าไปทางทิศเหนือ ติดกับซอยอรุณอัมรินทร์ ๕ ผังตรงข้ามเป็นย่านชุมชน ทางทิศตะวันออกติดกับชุมชนตลาดนกกระจะอก ทางด้านทิศใต้และทิศตะวันตกติดกับคลองวัดบุปผารามและถนนเทศบาลสายสอง ภายในพระอารามแบ่ง

พื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และพื้นที่สาธารณประโยชน์อื่น ๆ เช่น ลานจอดรถ เป็นต้น เขตพุทธาวาสของพระอารามมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงแก้ว ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ทางด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ลานจอดรถ ถัดมา ทางด้านทิศใต้ และทิศตะวันตกของพื้นที่พระอาราม เป็นเขตสังฆาวาส ประกอบด้วย กุฏิสงฆ์, หออาณัติ (หอระฆัง), หอสมุดพระธรรมวราลังการ (กลุ่มอนุภาสเถร) โรงเรียนพระปริยัติธรรม รวมทั้งอาคารอนุเคราะห์สงฆ์ โรงจอดรถและอาคารเก็บของ พื้นที่ด้านหน้าเขตพุทธาวาสภายนอกกำแพงจัดเป็นลานจอดรถยาวตลอดแนวกำแพงเขตพุทธาวาส

ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดนุฬาราม

- ๑ พระอุโบสถ บานทองแดง พ.ศ.๒๕๒๘
- ๒ พระวิหาร
- ๓ การเปรียญ ศาลาสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ พ.ศ.๒๕๐๑
เจ้าจอมเสียม ในรัชกาลที่ ๕
- ๔ ดับไฟ
- ๕ ศาลาเนกประสงค์
- ๖ โรงครัว ห้องเก็บของ และสุขา
- ๗ ระเบียงคด ศาลาสามัคคีรังสฤษฏ์ พ.ศ.๒๕๒๐
- ๘ ระเบียงคด ศาลาครีจิตร พ.ศ.๒๕๒๐
- ๙ เจดีย์ทรงระฆัง
- ๑๐ เจดีย์เหลี่ยม บรรจ้อัฐิ

เขตพุทธาวาส วัดบุปผาราม

เขตพุทธาวาสของพระอารามมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กลุ่มอาคารประธานวางเรียงตัวขนานกันประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ คล้ายกับการวางผังอาคารในเขตพุทธาวาสของวัดเทพธิดารามจัดเป็นหนึ่งในรูปแบบแผนของพระอารามแบบพระราชนิยม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อาคารสำคัญดังกล่าวหันทางด้านหน้าชั้นทางทิศเหนือ พระอุโบสถเป็นอาคารประธาน มีขนาดใหญ่กว่าและตั้งอยู่กลางพื้นที่ พระวิหารอยู่ทางทิศตะวันตกและศาลาการเปรียญอยู่ทางทิศตะวันออก ลานระหว่างพระอุโบสถและพระวิหารมีเจดีย์ทรงระฆังขนาดย่อมองค์หนึ่ง ส่วนที่ลานด้านหน้าพระวิหารตั้งเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิ พื้นที่เขตพุทธาวาสล้อมรอบด้วยกำแพงทั้ง ๔ ด้าน มีซุ้มประตูทางเข้า ๖ ตำแหน่ง ที่กำแพงด้านทิศเหนือและทิศใต้ด้านละ ๒ ตำแหน่ง ตรงกับแนวแกนของพระวิหารและศาลาการเปรียญ และที่กึ่งกลางกำแพงด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก แนวกำแพงด้านทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของศาลาสามัคคีรังสฤษฏ์และศาลาครีจิตร เป็นศาลาอเนกประสงค์ มีรูปแบบคล้ายกับระเบียงคด สร้างขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ ส่วนที่แนวกำแพงด้านทิศตะวันออก เป็นที่ตั้งของศาลาอเนกประสงค์โรงครัว และห้องเก็บของ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อกิจกรรมการบำเพ็ญกุศล ที่จัดขึ้นภายในศาลาการเปรียญ

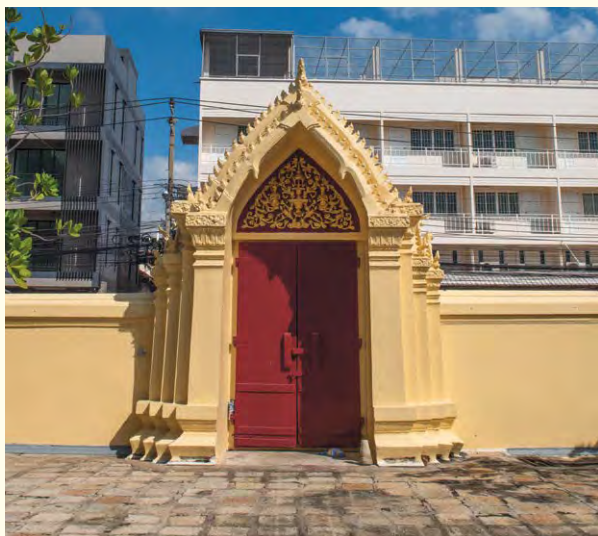

สถาปัตยกรรม
วัดบุปผาราม

พระอุโบสถ

พระวิหาร

ศาลาสมเด็จ

ซุ้มประตูทางเข้าเขตพุทธาวาส
ลักษณะเป็นซุ้มเครื่องก่อประดับ
เครื่องสำยอง หน้าบันตกแต่ง
ด้วยลวดลายปูนปั้นปิดทอง

หออาณัติ หรือหอระฆังตั้งอยู่
ในเขตสังฆาวาส

วัดบูรพาภิราม

สถาปัตยกรรมภายในวัด (พระอุโบสถ)

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดบุปผารามที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่แทนพระอุโบสถเดิมซึ่งถูกระเบิดทำลายเสียหายทิ้งหลังในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๘๗ เมื่อทางวัดได้พิจารณาแล้วว่าสภาพของพระอุโบสถที่โดนทำลายมีความเสียหายเกินกว่าจะทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ จึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตหรือพระอุโบสถหลังเดิมในปีพุทธศักราช ๒๔๙๐ เพื่อจะดำเนินการก่อสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ โดยมีหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทมจินดา) เป็นผู้ออกแบบ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทรเมื่อครั้งดำรงพระยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทรผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้เสด็จมาทรงวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถใหม่ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๒ เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จทางวัดได้ทำหนังสือกราบบังคมทูล และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในพิธีผูกพันธสีมา พระอุโบสถใหม่ วัดบุปผาราม ในวันที่ ๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗

พระอุโบสถในปัจจุบัน เป็นสถาปัตยกรรมไทย ทรงเครื่องสำยอง ฝังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันด้านหน้าไปทางทิศเหนือ ห้องพระอุโบสถจำนวน ๗ ห้องเสา มีระเบียงรอบ หลังคาทรงจั่ว ๒ ชั้น ๓ ชั้น หน้าบันประดับเครื่องสำยอง ซ่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ประดับกระจกสี หน้าบันทั้ง ๒ ด้าน ตอนบนมีภาพประธานเป็นรูปพระอาทิตย์ชักรด ปรับมาจากตราสุริยมณฑลเทพบุตรชักรด ซึ่งเป็นดวงตราที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๔ ให้เป็นตราประจำตัวของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) และภายหลังพระราชทานให้เป็นตราประจำกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานตราสุริยมณฑลให้เป็นตราประจำตัวของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สืบเนื่องมา) ภาพพระอาทิตย์ชักรด ที่หน้าบันพระอุโบสถอยู่ในกรอบรูปวงกลมประดับกระจก

สีแดงเป็นพื้นหลัง ตอนบนประดับลายกระหนกเปลว ตอนล่างเป็นลายเมฆ พื้นหลังหน้าบันประดับกระจกสีน้ำเงิน แลดูคล้ายกับดวงอาทิตย์ฉายแสงอยู่เหนือหม่อมเมฆ ส่วนหน้าบันชั้นลดประดับเสาบัวแบ่งพื้นที่เป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางตั้งจำนวน ๕ ช่อง แต่ละช่องประดิษฐานพระพุทธรูปยืนงานปูนปั้นปิดทอง อยู่ภายในกรอบซุ้ม พื้นหลังส่วนหน้าบันชั้นลดประดับกระจกสีน้ำเงิน ต่อเนื่องกับส่วนหน้าบันหลัก หลังคาพระอุโบสถมุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ส่วนกลางผืนหลังคาเป็นสีดินเผา ล้อมด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลืองและเขียวเป็นกรอบรอบ เสารับชายคาเป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็ก หน้าตัดกลม ผิวเสา ฉาบปูนเรียบทาสีขาว ปลายเสาประดับบัววงกลและคันทวยทรงนาคร งานปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ฟ้าเพดานส่วนระเบียงรอบ และฝ้าชายคาทาสีแดง อาศัยโครงสร้างแบ่งพื้นที่เป็นกรอบฟ้าเพดาน แต่ละช่องประดับดาวเพดานลักษณะดาวกลีบบัวปิดทองประดับกระจกสี

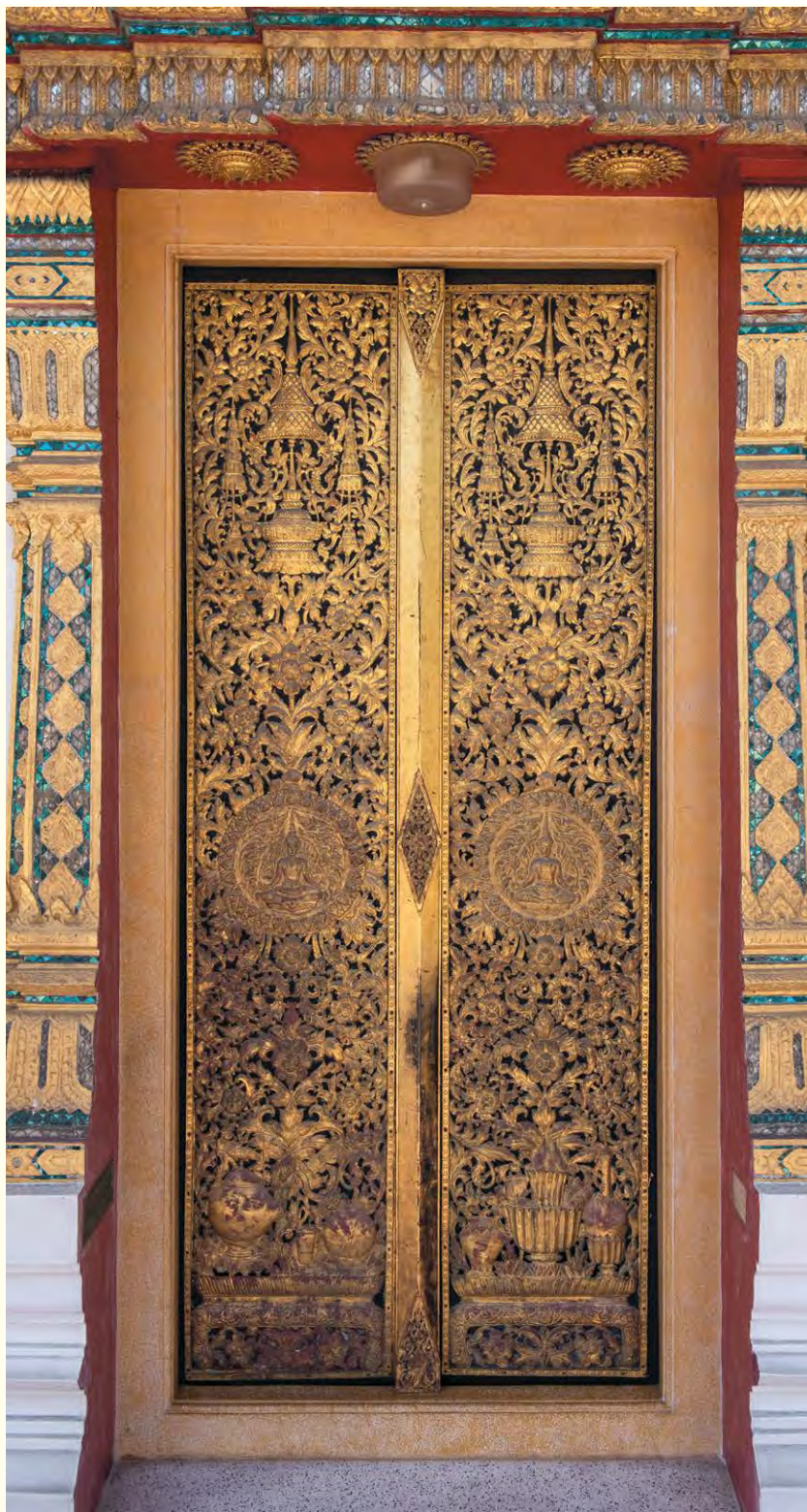
ผนังภายนอกของพระอุโบสถฉาบปูนเรียบทาสีขาว ที่ตอนล่างก่อเป็นฐานสิงห์โดยรอบผนังด้านสกัดทางด้านหน้า ก่อเป็นซุ้มประตูยอดทรงมงกุฎจำนวน ๓ ซุ้ม วางตำแหน่งสัมพันธ์กับช่วงเสาโครงสร้าง ซุ้มประตูตำแหน่งกลางเป็นซุ้มประธาน มีขนาดใหญ่กว่าซุ้มที่ขนาบอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ยอดทรงมงกุฎและเสารับประดับด้วยลวดลายปูนปั้น ปิดทองประดับกระจกสี ผนังด้านสกัดทางด้านหลังมีรูปแบบเช่นเดียวกับทางด้านหน้า แต่มีความแตกต่างที่ซุ้มประธาน ตรงกลางก่อเป็นผนังทึบ ประดับด้วยแผ่นทองแดงสลักคุณเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน ก่อเป็นซุ้มหน้าต่างด้านละ ๗ ซุ้ม ลักษณะเป็นซุ้มยอดทรงมงกุฎเช่นเดียวกับซุ้มประตูแต่มีขนาดย่อมกว่า งานศิลปกรรมประดับที่ผิวภายนอกของบานประตูและบานหน้าต่างพระอุโบสถที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นงานสลักคุณแผ่นทองแดงตกแต่งผิวด้วยการปิดทองคำเปลว การสร้างแผ่นทองแดงสลักคุณลวดลายเพื่อใช้ประดับบานประตูและบานหน้าต่างพระอุโบสถ เป็นดำริของทางวัดภายหลังจากการก่อสร้าง พระอุโบสถหลังใหม่แล้วเสร็จลงในปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ แต่บานประตูและบานหน้าต่างยังมีได้ประดับลวดลาย ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ จึงได้ริเริ่มดำเนินการเพื่อให้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถหลังใหม่มีความงดงามสมบูรณ์ โดยได้ทำการถ่ายแบบมาจากลวดลายของบานหน้าต่างพระอุโบสถหลังเดิม ที่ยังเหลือรอดจากการโดนระเบิดทำลายจำนวน ๑ บาน มาทำการขยายสัดส่วนให้สอดคล้องกับบานช่องเปิดพระอุโบสถหลังใหม่ และเนื่องจากการตกแต่งผิวบานที่ติดตั้งกับตัวอาคารแล้ว จึงได้เสนอให้ทำการสลักคุณลวดลายลงบนแผ่นทองแดง ปิดทับลงบนประตูและบานหน้าต่างแทนการแกะสลักไม้ตามแบบแผนเดิม ลวดลายประดับบานประตูและบานหน้าต่างพระอุโบสถ ผูกลวดลายและบรรจุกภาพในลักษณะสมมาตร ตอนบนเป็นภาพพระมหาพิชัยมงกุฎประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า อันเป็นพระราชสัญลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถัดลงมาเป็นตราบัวแก้ว ตราประจำตำแหน่งเจ้าพระยา

พระคลัง เพื่อเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ตอนล่างของบานเป็นภาพเครื่องยศของสมเด็จพระยา สือถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) โดยผูกลายดอกพุดตาน ใบเทศเป็นพื้นหลัง

โดยรอบแนวผนังพระอุโบสถเป็นพื้นที่ส่วนระเบียงระหว่างเสารับชายคาชั้นผนังลูกกรงปูนปั้นทาสีขาวที่ด้านสกัดทั้งด้านหน้าและด้านหลังทำฐานชั้นลด ทำหน้าที่เป็นลานทางเข้ามีบันไดทางขึ้นอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ฐานชั้นลดและผนังบันไดล้อมด้วยผนังลูกกรงปูนปั้นทาสีขาวประดับเสาหัวเม็ดเรียงรายเป็นระยะ ฐานของพระอุโบสถมีลักษณะเป็นฐานสิงห์ ส่วนฐานชั้นลดทางด้านหน้าและด้านหลังเป็นฐานปัทม์ งานปูนปั้นทาสีเทา พระอุโบสถตั้งอยู่บนฐานเรียงชั้นหนึ่งแสดงให้เห็นถึงความโอฬารตระการในเขตพุทธาวาส ต่างจากอาคารสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นลาน การแสดงเขตเสมาโดยรอบพระอุโบสถมีลักษณะเป็นหลักเสมาคิลาจำหลักมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รองรับด้วยฐานสิงห์ย่อมุมไม้สิบสอง งานปูนปั้นทาสีเทาเช่นเดียวกับฐานพระอุโบสถ ตั้งอยู่ทางด้านข้างพระอุโบสถด้านละ ๓ ตำแหน่ง ในแนวเขตเสมาที่กึ่งกลางด้านสกัดทางด้านหน้าและด้านหลังไม่ปรากฏหลักเสมา แต่มีการแสดงสัญลักษณ์ลูกศรพร้อมข้อความกำกับที่พื้นระบูกิตทางในภูมิศาสตร์ ทางด้านหน้าแสดงทิศอุดร ทางด้านหลังแสดงทิศทักษิณ

ภายในพระอุโบสถ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปประธานรัตนบัลลังก์มีลักษณะเป็นชั้นกลีบบัวรองรับด้วยฐานสิงห์ งานปูนปั้น ตกแต่งผิวด้วยงานหินขัดสีน้ำตาล ถัดลงมาเป็นฐานชั้นลด มีรูปแบบเป็นฐานปัทม์ ประดับแนวเสาย่อเก็จ ฐานชั้นลด ตกแต่งผิวด้วยงานหินขัดสีเทาอมเขียว เป็นที่ประดิษฐานรูปพระสาวกนั่งประนมมัตถ์วันทา พระพุทธรูปประธาน พื้นภายในพระอุโบสถปูแผ่นหินผ่นงานก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาวอย่างเรียบง่าย บานประตูและบานหน้าต่างด้านในทาสีแดงชาด ตอนล่างของผนังได้ขบกลางของซุ้มหน้าต่าง ประดับด้วยงานหินขัดทำเป็นลวดลายที่ลดทอนมาจากฐานสิงห์ แสดงถึงความต่อเนื่องกับฐานสิงห์รองรับซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างโดยรอบ ผนังด้านนอกพื้นที่ ฝ้าเพดานภายในอาศัยแนวโครงสร้างเครื่องบน แบ่งพื้นที่ฝ้าเพดานออกเป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตรงจุดตัดของแนวกรอบประดับลายประจำยาม ฝ้าเพดานแต่ละช่องประดับดาวเพดาน มีลักษณะเป็นดาวกลีบบัวฝังรูปกลม ฝ้าเพดานทั้งหมดทาสีแดงชาดเป็นพื้นหลังดาวเพดาน และประจำยามปิดทองประดับกระจก และปิดทองเดินเส้นประดับตามแนวกรอบฝ้าเพดาน ภายในพระอุโบสถมีการประดับตกแต่งอย่างเรียบง่าย สร้างบรรยากาศที่สงบเรียบง่ายและร่มเย็น

พระวิหาร

พระวิหารวัดบุปผาราม ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระอุโบสถหันทางด้านหน้าอาคารขึ้นทางทิศเหนือขนานไปกับภาพรวมของการวางผังอาคารในเขตพุทธาวาส รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระวิหาร ดังที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น สันนิษฐานว่ามีความใกล้เคียงกับรูปแบบดั้งเดิมของการสร้างพระวิหารในคราวปฏิสังขรณ์พระอารามช่วงปลายรัชกาลที่ ๓

เนื่องด้วยเป็นอาคารที่เหลืรอดจากการโดนระเบิดทำลายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงอาจช่วยให้จินตนาการถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถหลังเดิม ที่คงจะมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันได้เป็นอย่างดี

พระวิหารเป็นสถาปัตยกรรมไทย ทรงเครื่องล่ำยอง มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จำนวน ๕ ห้องเสา มีระเบียงรอบตัวอาคารมีขนาดย่อมกว่าพระอุโบสถ รูปแบบสถาปัตยกรรมโดยรวมได้รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมไทยแบบพระราชนิยมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบในพระอารามที่สถาปนาหรือบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่น วัดราชโอรสาราม วัดเทพธิดาราม เป็นต้น มีจุดเด่นอยู่การปรับรูปแบบสถาปัตยกรรมและงานช่างศิลปกรรมประดับตกแต่งแบบศิลปะจีนมาใช้ร่วมกับรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ส่งผลให้เกิดรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น รูปทรงหลังคา ที่มีความชันของทรงจั่วน้อยกว่างานสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี โครงสร้างส่วนหน้าบันเปลี่ยนจากงานเครื่องไม้เป็นงานก่ออิฐถือปูน ลวดลายประดับตกแต่งหน้าบันจึงเปลี่ยนจากงานไม้แกะสลักลงรักปิดทอง

ประดับกระจกลี มาเป็นลวดลายปูนปั้น ตกแต่งเพิ่มเติมด้วยการทาสีหรือประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสี กรรมวิธีการสร้างงานประดับตกแต่งที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้ลวดลายหน้าบ้านมีความทนทานมากขึ้น แนวผืนหลังคาซึ่งยื่นเลยแนวหน้าบ้านออกมาเพื่อช่วยป้องกันแดดและฝนให้กับลายหน้าบ้าน ที่มีชื่อเรียกว่าส่วนไขราหน้าจั่ว จึงไม่ปรากฏในรูปแบบดังกล่าว ระนาบของเครื่องลำยอง ตัวรอยจึงมีความต่อเนื่องกับระนาบของหน้าบ้าน

หลังคาของพระวิหารเป็นทรงจั่ว ๒ ชั้น ๒ ชั้น หลังคาชั้นบนคลุมพื้นที่ห้องพระวิหาร ชั้นล่างเป็นหลังคากันสาดคลุมพื้นที่ระเบียงโดยรอบหน้าบ้านประดับเครื่องลำยองช่อฟ้า ใบระกาทางหงส์ งานปูนปั้นทาสี ตัวรอยเป็นแบบเรียบไม่ทำนาคสะดุ้งและงวงไอยรา ไม่ปรากฏโครงสร้างอกไก่และแป รวมทั้งไขราหน้าจั่วช่อฟ้า ทางหงส์และนาคปักทรงหัวนาคในลักษณะช่อฟ้า ทางหงส์ทรงหัวนาคเจ้า นกเจ้า อันเป็นรูปแบบขององค์ประกอบประดับตกแต่งหลังคางานสถาปัตยกรรมไทยประเภทอุโบสถและวิหารที่เป็นแบบแผนพระราชนิยมใน

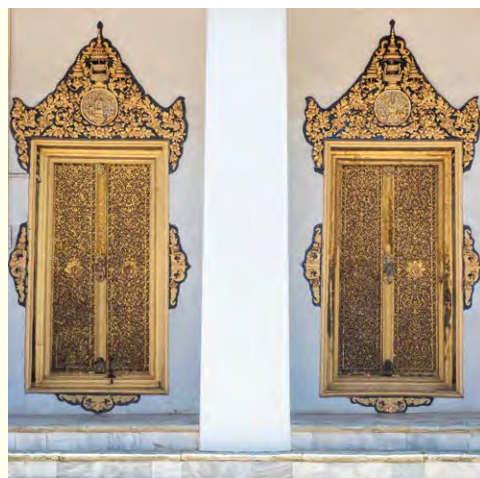
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏที่ วัดโสมนัสวิหาร วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นต้น เมื่อพิจารณา ภาพรวมของรูปแบบสถาปัตยกรรมตลอดจนรายละเอียดในการประดับตกแต่งองค์ประกอบเครื่องลายองค์ดังกล่าว จึงอาจ สันนิษฐานได้ว่าสถาปัตยกรรมพระวิหารคงเริ่มก่อสร้างในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ และดำเนินการสืบเนื่องมาจนถึง การประดับตกแต่งรายละเอียดองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ในสมัยรัชกาลที่ ๔ หน้าที่ทั้ง ๒ ด้านมีภาพประธานเป็น ดวงตราสุริยมณฑล เทพบุตรจักรด งานปั้นปูนปิดทอง ประดับกระจกสีนำเงินเป็นพื้นหลัง อยู่ภายในกรอบรูป วงกลม ประกอบด้วยลวดลายดอกพุดตานปิดทองพร้อมด้วย เครื่องเก้านและใบทาสีเขียวประดับเต็มพื้นที่และทาสีแดง เป็นพื้นหลังของหน้าบัน หลังคาจั่วตอนบนรองรับด้วย ชั้นเชิงกลอนและชั้นบัวหางงานปูนปั้น ตามแบบแผน รูปทรงหลังคางานสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมใน

สมัยรัชกาลที่ ๓ ชั้นเชิงกลอน บัวหางและส่วนท้องไม้ ประดับลวดลายปูนปั้น ทาสี ปิดทอง ผูกดอกพุดตานและ ใบเทศเป็นลายหน้ากระดานทางนอนลายบัวหางและ เพื่อระย้าตามลำดับ หลังคาพระวิหารมุงกระเบื้องเคลือบ สี สลบลีเช่นเดียวกับหลังคาพระอุโบสถ เสารับชายคาทำอ ด้วยอิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาวไม้ประดับลวดลาย และบัว ปลายเสาชายคาพระวิหารยื่นพ้นช่วงเสาดเพียงเล็กน้อยจึง ไม่ปรากฏการใช้คันทวยเพื่อรับชายคา เป็นลักษณะที่พบ ได้ในงานสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ เพดานส่วนระเบียงรอบและฝ้าชายคาอาศัยองค์ประกอบ ทางโครงสร้างแบ่งพื้นที่ฝ้าเพดานออกเป็นกรอบ มีความ สัมพันธ์กับตำแหน่งเสาดโครงสร้าง ฝ้าเพดานเป็นไม้กระดาน ตีขีดทาสีแดงขาดเป็นพื้นหลัง แต่ละช่องประดับด้วย ลวดลายเขียนสี เป็นลวดลายดอกไม้ ใบไม้ในลักษณะที่เรียก ว่าลายอย่างเทศ

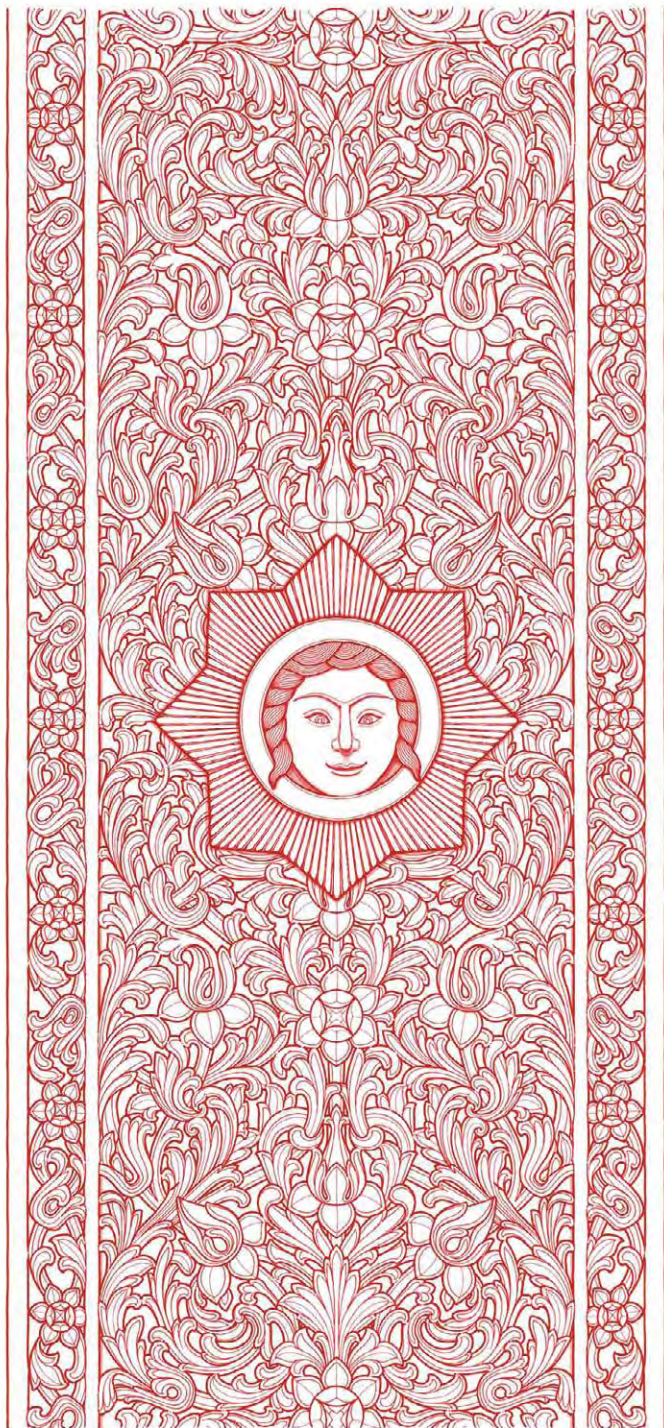

บานประตูพระวิหาร วัดบุปผาราม กรุงเทพมหานคร
รวม. วันอาสาฬหบูชา ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔.

ผนังภายนอกของพระวิหารฉาบปูนเรียบทาสีขาว ผนังด้านสกัดทางด้านหน้าและด้านหลังมี ชุ่มประตูด้านละ ๒ ชุ่ม ลักษณะเป็นชุ่มทรง อย่างเทค ประดับลวดลายปูนปั้นเป็นลาย พรรณพฤกษาปิดทองประดับกระจกสีน้ำเงิน เป็นพื้นหลัง ยอดชุ่มประดิษฐานพระเกี้ยวยอด บนพานแว่นฟ้า มีฉัตรตั้งขนานทั้ง ๒ ข้าง ถัดลงมาเป็นดวงตราสุริยมณฑล ใช้ภาพราชรถ พระอาทิตย์เทียมด้วยราชสีห์ และมีนกยูงเกาะ อยู่ที่เกรินด้านท้าย ดวงตราอยู่ในกรอบรูป วงกลม ประดับกระจกสีขาวเป็นพื้นหลัง ผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้านทำชุ่มหน้าต่างด้านละ ๕ ชุ่ม ลักษณะเป็นกรอบชุ่มทรงอย่างเทค เช่นเดียวกับชุ่มประตูดแต่มีขนาดย่อมกว่า บานประตูและบานหน้าต่างพระวิหารเป็น บานไม้ ผิวด้านนอกแกะสลักลวดลายพรรณ พฤกษาในรูปแบบลวดลายอย่างเทคเต็มทั้งบาน กึ่งกลางบานประดับตราพระอาทิตย์แบบศิลปะ ตะวันตก ที่มาของสัญลักษณ์ดังกล่าว เกิดจาก การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน ตราสุริยมณฑลพระราชทานแก่สมเด็จพระ ยะยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เมื่อครั้งที่ทรงสถาปนาเจ้าพระยาพระคลัง ที่สมุหพระกลาโหม ขึ้นเป็นสมเด็จพระยา บรมมหาประยูรวงศ์ ให้เป็นผู้สำเร็จราชการ หัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร ดวงตรา สุริยมณฑลดังกล่าว เป็นตราสุริยมณฑล เทพบุตรจักรด แต่ปรากฏว่าสมเด็จพระยา บรมมหาประยูรวงศ์ยังคงถือตรา คชสีห์สำหรับตำแหน่งสมุหพระกลาโหม

บานหน้าต่าง พระวิหาร วัดบุปผาราม กรุงเทพมหานคร
๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔

และตราบัวแก้ว สำหรับตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังอยู่ตามเดิม ครั้นถึงสมัยรัชกาล ที่ ๕ ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราสุริยมณฑลให้กับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้เป็นทนายทสืบท่อมมา สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ถือเอาตราสุริยมณฑลนี้เป็นตราประจำตัว นอกจากนั้นยังได้นำตราสุริยมณฑล ซึ่งมีลักษณะเป็นศิลปะแบบไทยประเพณี มาดัดแปลงเป็นรูปพระอาทิตย์แบบศิลปะตะวันตก เลียนอย่างตราพระอาทิตย์จากราชวงศ์แวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส และใช้ดวงตราสุริยมณฑลรวมทั้งตราพระอาทิตย์ ประทับกำกับไว้ที่หนังสือราชการสิ่งของเครื่องใช้หรือสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้สร้างไว้ จนกลายเป็นสัญลักษณ์เฉพาะที่สื่อถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ สืบทอดมาจนถึงตระกูลบุนนาคในปัจจุบัน ลวดลายแกะสลักที่

บานประตูและบานหน้าต่างพระวิหาร วัดบุปผารามนี้ นอกจากจะสร้างสรรค์ลวดลายได้อย่างงดงามแปลกตาแล้ว เมื่อประดับผิวด้วยการปิดทองคำเปลวเต็มทั้งบาน ยิ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดความงาม จัดเป็นงานประณีตศิลป์ที่แสดงถึงความเชี่ยวชาญ และความมีฝีมือ เป็นเลิศของช่างผู้สร้างได้เป็นอย่างดี

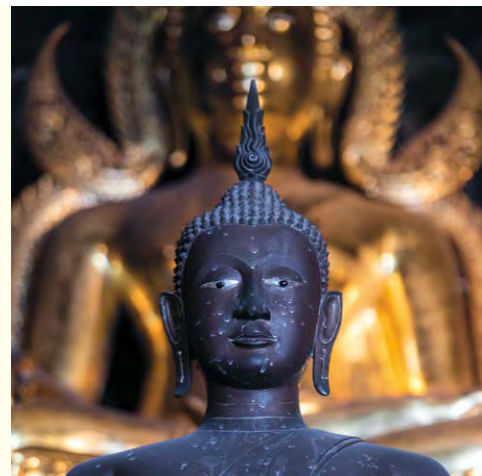
โดยรอบแนวผนังของพระวิหารเป็นพื้นที่ส่วนระเบียงรอบระหว่างเสารับชายคา ทำเป็นผนังกรุด้วยกระเบื้องปูดินเผาเคลือบสีเขียว ส่วนฐานรองรับอาคารมีลักษณะเป็นฐานปัทมงานปูนปั้นทาสีเทา กึ่งกลางฐานที่ด้านสกัดทั้งด้านหน้าและด้านหลังทำบันไดทางขึ้นกรุด้วยแผ่นศิลาตั้งผนังพลึงที่ปูนปั้นขนาดทั้ง ๒ ข้าง ปลายพลึงที่ตั้งเสาศิลาจำหลัก ปลายเสาประดับด้วยประติมากรรมสิงโตจีน

ภายในพระวิหาร ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราช จำลองเป็นพระพุทธรูปประธาน รองรับด้วยชั้นรัตนบัลลังก์งานปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี เบื้องหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิองค์หนึ่ง ถัดเข้าไปเป็นรูปพระสาวกนั่งประนมหัตถ์ ด้านหลังสุดประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางห้ามพระแก่นจันทน์ และปางห้ามสมุทรกันฉัตร ๕ ชั้น ด้านบน กลุ่มของรูปเคารพดังกล่าว ประดิษฐานอยู่ร่วมกันบนฐานปัทม์แบบผสมผสานอิทธิพลตะวันตก ชูฐานกรูผิวด้วยหินอ่อนสีเทา สันนิษฐานว่ารูปแบบชุดฐานประดิษฐานพระพุทธรูปภายในพระวิหารที่มีรูปแบบพิเศษนี้ จะถูกนำไปปรับใช้ในการออกแบบแท่นฐานประดิษฐานพระพุทธรูปภายในพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ด้วย นอกจากกลุ่มของรูปเคารพดังกล่าวแล้ว ภายในพระวิหารยังประดิษฐานพระพุทธรูปอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง อาทิ พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทร พระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ เป็นต้น

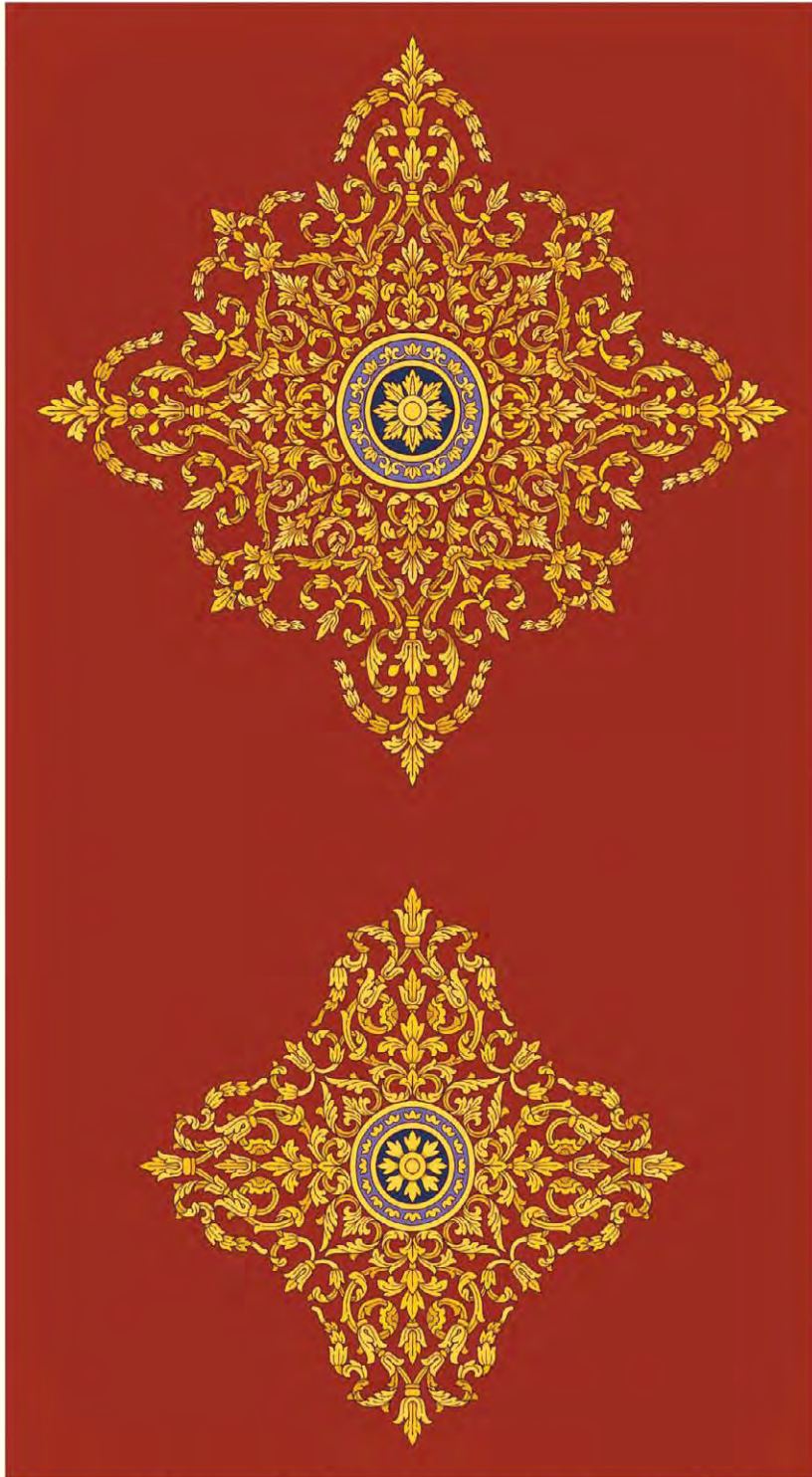
พื้นที่ภายในพระวิหารปูแผ่นดิน ผั่งก้ออิฐฉาบปูนเรียบตอนล่างของผนัง ได้ขอบล่างของช่องหน้าต่างกรุด้วยแผ่นดิน ประดับช่องลูกกรงเว้นระยะเพื่อช่วยระบายความชื้นในส่วนโครงสร้างผนัง บานประตู บานหน้าต่างภายในรวมทั้งส่วนบานแผละ ตกแต่งด้วยการเขียนภาพจิตรกรรมเป็นภาพชุดเครื่องตั้ง ลักษณะเป็นการเขียนภาพเครื่องเรือนโต๊ะหรือชั้นวางประดับด้วยข้าวของเครื่องใช้ตลอดจนเครื่องตกแต่งต่าง ๆ รูปแบบการเขียนภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งเพื่อประดับตกแต่งภายในอาคารนี้ เป็นแบบแผนที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมจีนในรัชกาลที่ ๓ แต่ความพิเศษที่นับว่าเป็นเอกลักษณ์สำคัญของงานศิลปกรรมวัดบุญปาราม คือการที่ภาพเครื่องตั้งที่บานประตู บานหน้าต่างเหล่านี้ เขียนภาพเครื่องเรือนและสิ่งของประดับตกแต่งต่าง ๆ ล้วนมีรูปแบบเป็นงานตะวันตก ตัวอย่างเช่น นาฬิกาตั้งโต๊ะ เครื่องแก้ว แจกัน และภาชนะต่าง ๆ ประกอบด้วยภาพดอกไม้ ผลไม้ ที่เขียนแสดงรายละเอียดตามความเป็นจริงในธรรมชาติ มีการเขียนวัตถุต่าง ๆ ให้แสดงปริมาตร ๓ มิติ ใช้เส้นและการลงสีที่ช่วยแสดงแสงและเงา ซึ่งนับเป็นพัฒนาการของการเขียนภาพจิตรกรรมไทย แตกต่างจากการเขียนภาพในลักษณะ ๒ มิติ ของภาพจิตรกรรมในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนบนของภาพเขียนเป็นแนวม่านประดับระบายฟูตรงกลางบานเขียนภาพเครื่องแขวนงานดอกไม้สดแบบไทย

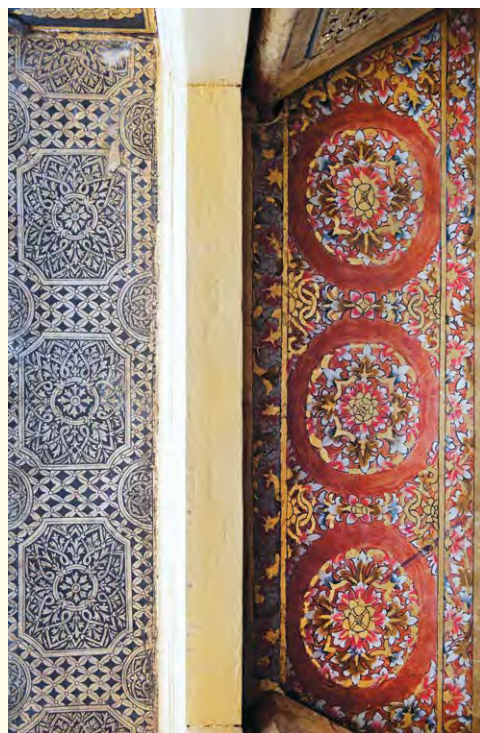

ผนังระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพจิตรกรรม
 ทศชาติ เทือช่องหน้าต่างเขียนลายหน้า
 กระดานทางนอน เป็นลายพรรณพฤกษาขาว
 ต่อเนื่องโดยรอบ ผนังผนังตอนบนเป็นพื้นที่
 ขนาดใหญ่เขียนภาพจิตรกรรมพุทธประวัติ
 วางตำแหน่งภาพเหตุการณ์สำคัญ ที่มีการ
 จัดองค์ประกอบภาพยิ่งใหญ่สง่างามให้ม
 ความสัมพันธ์กับตำแหน่งและมุมมองที่สำคัญ
 กล่าวคือ เขียนภาพมารผจญที่กึ่งกลางผนัง
 ด้านสกัดตรงข้ามพระพุทธรูปประธาน เขียน
 ภาพตอนเสด็จโปรดพุทธมารดาและภาพเสด็จ
 ลงจากดาวดึงส์เป็นฉากหลังของพระพุทธรูป
 ประธาน ตอนบนของภาพจิตรกรรมพุทธประวัติ
 เขียนภาพท้องฟ้า มีหมู่เทวดานางอัปสรห
 ายอยู่ท่ามกลางหมู่เมฆ ขอบบนสุดประดับด้วย
 ชุตลายหน้ากระดานทางนอน ลายเฟืองระย้า
 และพวงอุษะงานเขียนสีปิดทองคำเปลว

ลงสีฝ้าเพดานภายในพระวิหารวัดบุปผาราม กรุงเทพมหานคร *วณิษา*. ๒๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔.

พื้นที่ฝ้าเพดานภายในพระวิหารอາคัย
โครงสร้างชื่อ แบ่งฝ้าเพดานออกเป็นกรอบรูป
สี่เหลี่ยมผืนผ้า ฝ้าเพดานแต่ละช่องผูกลาย
พฤกษชาติบรรจุในกรอบทรงสี่เหลี่ยมคล้าย
ลายประจำยามใช้ประดับในลักษณะลาย
ดาวเพดาน ในตำแหน่งกลางเป็นลายประธาน
มีขนาดใหญ่ ขนาบด้วยลายที่มีขนาดเล็กลง
ทั้ง ๒ ข้าง และผูกลายเกลียวเป็นกรอบฝ้า
ฝ้าเพดานเป็นแผ่นไม้ทาสีแดงเป็นพื้นหลัง
ลวดลายประดับเป็นงานเขียนสีปิดทองคำเปลว
โครงสร้างชื่อตกแต่งด้วยฉันทลักษณ์ของ
ลวดลายแบบไทยประเพณี อันได้แก่ ลวดลาย
ท้องไม้หรือหน้ากระดานในช่วงกลาง ปลายทั้ง
๒ ข้าง ประดับด้วยชุดลายกรวยเชิง คั่นด้วย
ชุดลายหน้ากระดาน และลูกขนานแต่
รายละเอียดของลวดลายทั้งหมด เขียนเป็น
ลายพรรณพฤกษาในแบบอิทธิพลตะวันตก
เช่นเดียวกับลวดลายของดาวเพดานภายใน
และลวดลายประดับองค์ประกอบสถาปัตยกรรม
ต่าง ๆ ของพระวิหาร

ล่งลีผ้าแพดานระเบียบงพระวิหาร วัดบุปผาราม กรุงเทพมหานคร

มณี

๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔.

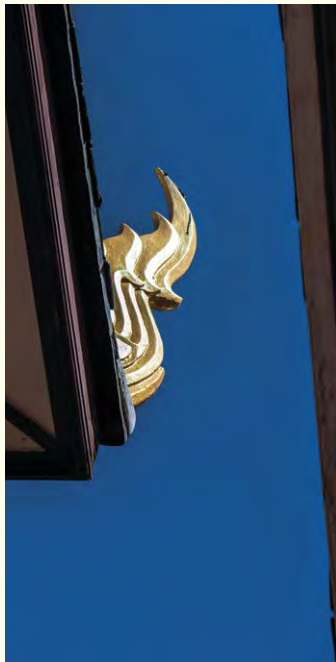

ศาลาสมเด็จ

ศาลาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) หรือที่เรียกอย่างล้าลองว่า ศาลาสมเด็จ เป็นศาลาการเปรียญอเนกประสงค์ เป็นอาคารที่ เจ้าจอมเสียม ในรัชกาลที่ ๕ ได้สร้างอุทิศถวายถวายแด่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๑ ดังปรากฏข้อความจารึก ในแผ่นศิลาประดับอยู่ที่ผนังด้านสกัดทางด้านหน้าอาคาร

ศาลาสมเด็จมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นอาคารทรงเครื่องล้ำยอง ฝังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางอาคารหันด้านหน้าไปทางด้านทิศเหนือ ตามพระอุโบสถและพระวิหารเป็นอาคารขนาด ๗ ห้องเสา หลังคาตบบนทรงจั่ว ตับล่างทำเป็นหลังคากันสาดรอบลักษณะของรูปทรงหลังคาแบบซ้อนเดียว แสดงให้เห็นถึงฐานานุศักดิ์ของอาคารที่น้อยกว่าพระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งทำหลังคาซ้อนชั้นและมีองค์ประกอบประดับตกแต่งมากกว่า หน้าบันของศาลาสมเด็จประดับเครื่องล้ำยอง ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ งานไม้แกะสลักปิดทอง หน้าบันทั้ง ๒ ด้านประดับตราพระอาทิตย์แบบตะวันตก ซึ่งเป็นดวงตราที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ใช้เป็นตราประจำตัว สำหรับกำกับในเอกสารรวมทั้งสิ่งของหรือสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างซึ่งสมเด็จเจ้าพระยาฯ ได้สร้างไว้ ตราพระอาทิตย์ที่หน้าบันศาลาสมเด็จ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นทราบว่าเป็นอาคารหลังนี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ดวงตราและแกะรัศมีปิดทองประดับอยู่บนพื้นหน้าบันทาสีขาว ผืนหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ในลักษณะสลัปสี่เช่นเดียวกับพระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งนับเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยให้อาคารที่มีขนาดและรูปแบบสถาปัตยกรรมแตกต่างกัน สามารถตั้งอยู่เคียงกันในเขตพุทธาวาสได้อย่างกลมกลืน

โครงสร้างโดยรวมของศาลาสมเด็จเป็นอาคารโครงสร้างไม้เสาภายนอก เสารวมใน และโครงเคร่าผนังทาสีน้ำตาลผืนทำเป็นกรอบรูปฟักทาสีขาว ประตูทางเข้าหลักอยู่ที่ผนังด้านสกัดทางด้านหน้าอาคาร นอกจากนั้นยังมีประตูทางเข้ารองที่ผนังด้านข้างและผนังด้านสกัดทางด้านหลัง ประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดคู่ ทาสีน้ำตาลอย่างเรียบง่าย

ตอนบนทำเป็นช่องแสงลูกฟูกกระจกช่วยเพิ่มแสงสว่างจากธรรมชาติให้กับพื้นที่ภายใน ฐานอาคารมีลักษณะเป็นฐานหน้ากระดาน งานก่ออิฐฉาบปูนทาสีเทา ในส่วนท้องไม้ของ ฐานก่อเว้นเป็นช่องระบายอากาศประดับด้วย ลูกกรงทาสีขาว ก่อฐานลดชั้นและชุกบันได ตรงกับตำแหน่งประตูทางเข้าอาคาร พลัสท์และ ผนังเป็นแบบทึบทาสีเทาเช่นเดียวกับฐานอาคาร

ภายในอาคารศาลาสมเด็จพระสังฆราช สำหรับจัดพิธีบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ประดับ ตกแต่งอย่างเรียบง่ายสอดคล้องกับรูปแบบ อาคาร ที่กึ่งกลางผนังด้านสกัดประดิษฐาน พระพุทธชินราชจำลองเป็นพระพุทธรูปประธาน แทนฐานเป็นงานไม้แกะสลักปิดทองประดับ กระจกสี นอกจากนี้ยังมีโต๊ะหมู่บูชา ตู้หนังสือ และชุดโต๊ะเก้าอี้สำหรับผู้มาร่วมประกอบพิธี บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ตั้งเรียงรายไปตาม แนวผนัง พื้นที่ตรงกลางทำเป็นยกพื้น ตั้งธรรมาสน์ งานไม้แกะสลักลวดลายไบเทค ปิดทองประดับกระจกสี แม้จะมีรูปทรงที่เรียบง่ายแต่ก็งดงามอย่างยิ่งด้วยฝีมือช่างและ ลวดลายประดับตกแต่ง

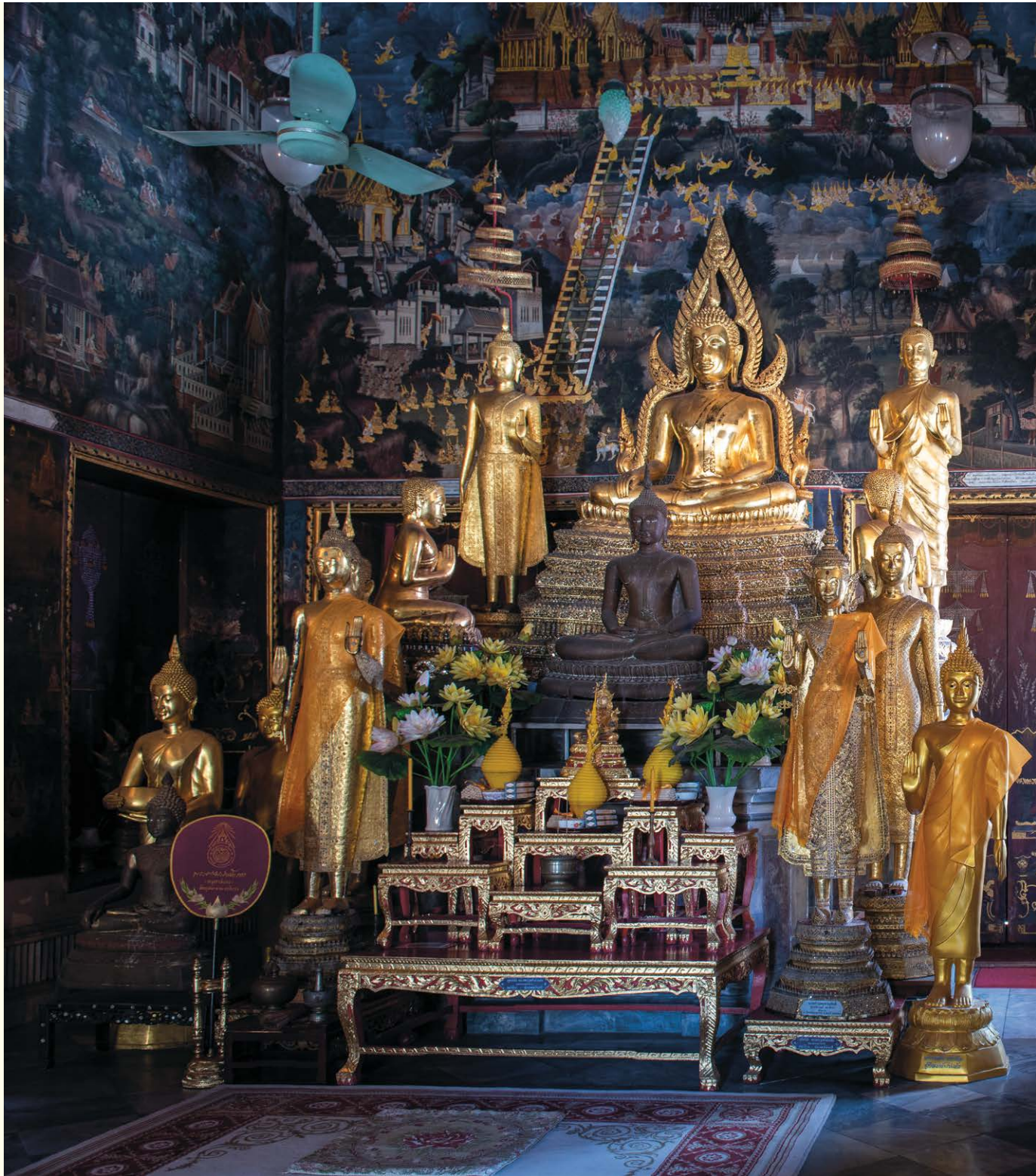

๓

ศิลปกรรมภายใน
วัดบุปผาราม

จิตรกรรมภายในพระวิหาร

ภายในพระวิหารวัดบุปผารามมีการเขียนจิตรกรรมฝาผนังประดับเต็มทุกด้าน โดยเรื่องราวที่นำมาเขียนนั้นมีดังนี้

๑. **พุทธประวัติ** เขียนบริเวณผนังเหนือช่องหน้าต่างทุกด้าน มีจารึกกำกับภาพแต่ละช่วงตอน ซึ่งในปัจจุบันเหลือจารึกที่สามารถอ่านได้เพียง ๕ ตำแหน่งจาก ๙ ตำแหน่ง เริ่มเรื่องจากผนังเหนือช่องหน้าต่างฝั่งขวามือ พระประธานที่ติดกับประตูทางเข้า โดยตอนสำคัญได้แก่ ตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนตรัสรู้เขียนไว้บริเวณผนังสกัดด้านหลังพระประธานและตรงข้ามพระประธานตามลำดับ

๒. **ทศชาติชาดก** เขียนบริเวณผนังระหว่างช่องหน้าต่าง โดยเริ่มจากทศชาติชาดกเรื่องพระเดมิย์บริเวณผนังระหว่างช่องหน้าต่างฝั่งขวามือพระประธานที่ติดกับประตูทางเข้า และเรียงไปตามเข็มนาฬิกา โดยทศชาติชาดกเรื่องพระเวสสันดรได้ถูกนำมาเขียนบริเวณผนังระหว่างช่องประตูทางเข้า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเน้นความสำคัญของทศชาติเรื่องนี้

๓. **เครื่องตั้ง** เขียนบริเวณบานประตูและบานหน้าต่างด้านใน โดยเครื่องตั้งภายในพระวิหารวัดบุปผารามนั้นมีความพิเศษจากแหล่งอื่น ๆ ตรงที่ขาของเครื่องตั้งที่ประดับประดาอยู่บนโต๊ะ มีลักษณะเป็นแบบตะวันตก แตกต่างจากธรรมเนียมในการเขียนเครื่องตั้งที่เขียนเป็นรูปสิ่งของมงคลแบบจีน

๔. **โคลงโลกนิติ** เขียนบริเวณบริเวณกรอบประตูและกรอบหน้าต่างด้านนอก จำนวนทั้งสิ้น ๒๘ บท โดยใช้เทคนิคการเขียนเป็นแบบลงรักปิดทอง

๑ห้องนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปี
 เสด็จมาประทับ ณ พระที่นั่งอัมรินทร์
 พระที่นั่งอัมรินทร์
 พระที่นั่งอัมรินทร์

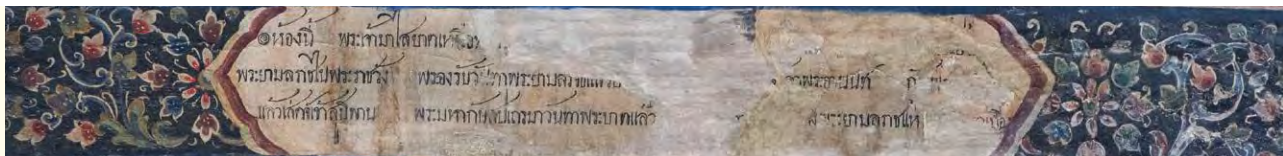
.....พระนครยกจตุรงค์มาล้อมเมืองกุสินราช จะชิงพระบรมธาตุโทณพราหมณ์ให้เบี้พระทวาร
องค์.....ตส.....ประธานเข้าสู่เมืองแล้วดวงพระธาตุ แจกั้ห้องละทนาฟ ๆ แต่พระเจี๊วแก่นัน
 ..ทนพราหมณ์อื้อไ้ในมวณ.....ไปบัญญัติไว้ในดาวดึงส์ส่วนกระสัตรทั้งหลายก็เขอนพระธาตุไปเมืองแห่งตน

ฉากพุทธประวัติตอน พระอินทร์มา
 อัญเชิญพระทันตธาตุไปประดิษฐาน
 ณ จุฬามณีเจดีย์

ฉากพุทธประวัติตอน โทณพราหมณ์
 กำลังห้ามทัพของกษัตริย์ ๗ เมือง
 ที่เดินทางมาเพื่อแบ่งพระบรม
 สารีริกธาตุ

ห้องนี้..... พระเจ้ามาไสยาดเหนือ.....
 พระยามลราชในพระราชวัง..... พระองรับวันทาพระยามล..... พระอานนท์..... ก็.....
 แล้วเสด็จเข้าสู่นิพพาน..... พระมหากษัตริย์เสด็จมาวันทาพระบาทแล้ว..... งพระยามลราชแท้..... มือ...

ฉากพุทธประวัติตอน พระอานนท์แจ้ว
 ข้าราชการจะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน
 แก้มัลลกษัตริย์

ฉากพุทธประวัติตอน พระพุทธเจ้า
 เสด็จดับขันธปรินิพพาน

๑) หองนี้ พระพระเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ลงมาบังเกิดที่พระอนทมนมมิถ มีพระมหากษัตริย์และภคินีพระมหากษัตริย์
หลายชาติเสด็จมาเฝ้าชมลอมมากเป็นอนมาก จนถึงเมืองลังกาที่พระพุทธานุชาตเสด็จไปทรงพระยาสมกต กับมเห
ษินีพระอนทมนมเป็นอนมาก แล้วสมเ็จพระพระเจ้าเสด็จไปไปทรงพระยาสมกต ในเมืองโกยบรีด ๒๕๐-

ห้องนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงษ์ลงทางบันไดที่พระอินทร์นรันมิด มีพรหมถือเสวตรฉัตกันพระเจ้าเทวบุตรทั้งหลายก็ดิษสดีดีเข้าห้อมล้อมมาเป็นอันมาก ครั้นถึงเมืองสังกัศนครพระพุทธเจ้าทรงเทณาไปรฎพระยาสังกัศชนพร้อมกันเป็นอันมาก แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรฎพระยาภิขวี ในเมืองโกยษาลี

ฉากพุทธประวัติตอน ท้าวสัทหมบดีพรหมทูลขออาราธนาให้ทรงแสดงธรรม

.....มท..... ภาติแล้วท้าววิศณุวดีมารยกจัดรงค์เสนา
รมิ.....พระพุดเจ้า แล้วทาลสทหบดีพรหมอา.....ระพุดเจ้าไป.....ปญวักทั้ง ๕ แล้วตริบเทบนำพระธรรมจักปวัตินสุด
ดีอิด์ปัดน.....กย..... แล้วเสดจ้ไปโปรฎพระยาภิรมิศารโนเมืองร....หานคร พระอัครชาวกทั้งสองภาบริภาชก ๕๐๐ มาบ..

ฉากพุทธประวัติตอน การแสดงปฐมเทศนาธรรมจักรแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕

ทศชาติชาดก เรื่องพระมหาชนก

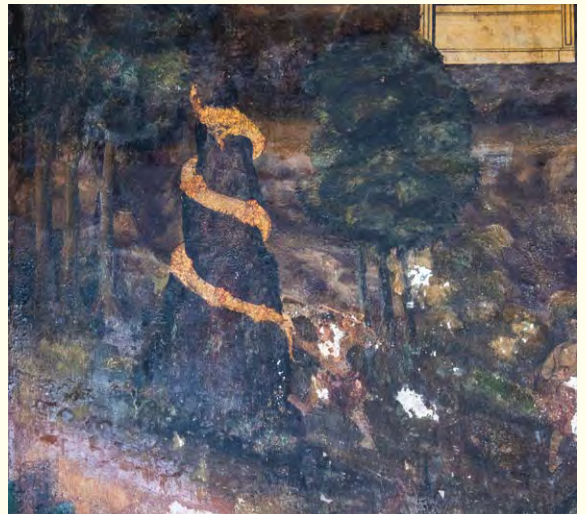

ทศชาติชาดก เรื่องพระสุวรรณสาม

ทศชาติชาดก เรื่องภูริทัต

ทศชาติชาดก เรื่องพระเวสสันดร

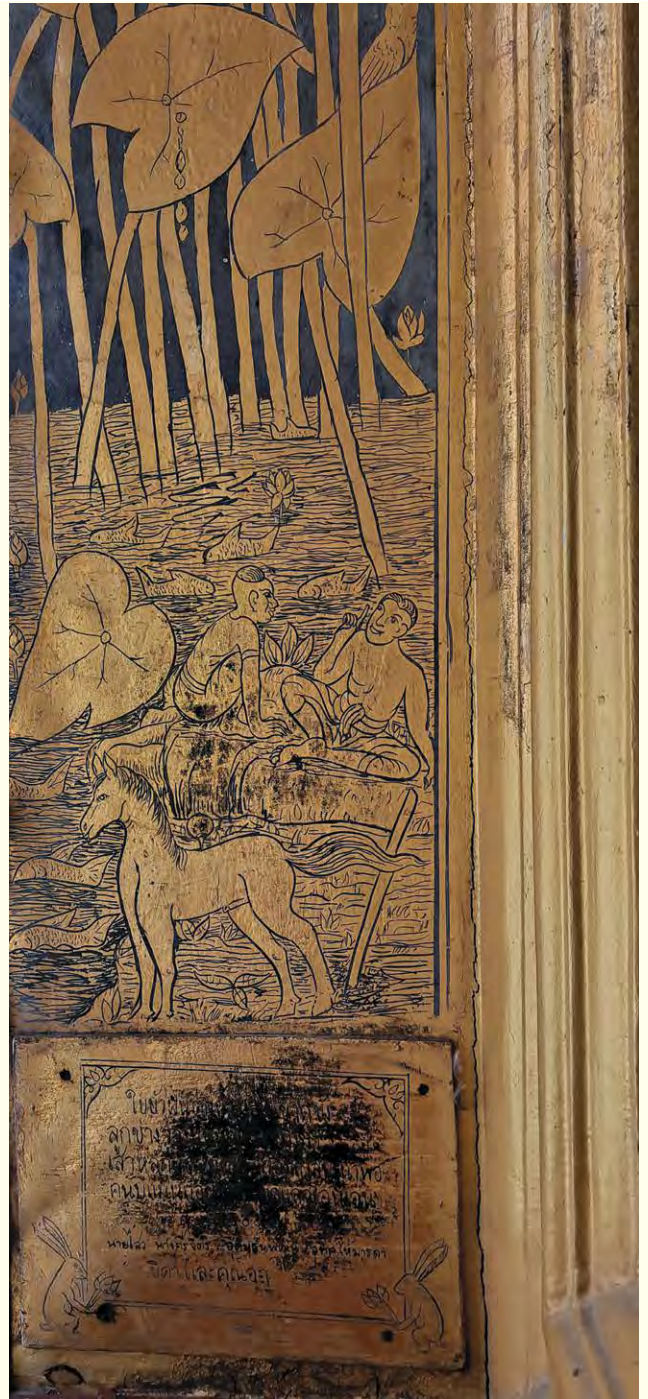

เปือกตมขมขึ้นเชื้อ
หงษ์กับบุษบากร
ภิกษุเสพสังวร
บุรุษรักสร้อย

กาษร
ขึ้นช้อย
ศีลสุโขธรรณา
เท่า่น้อมในหญิง

ใบบัวฝนค่น้ำ
ลูกช่างวางบนหลัง
เสาทลิกปีกอยู่ยง
คนบ่แม่ถ้อยอ้า

ขาดขัง
มิงม้า
กองแกลบ นาพ่อ
พูดแล้วอินเอน

มหาสมุทรสุดลึกถิ่น
สายดั่งทิ้งทอดมา
เขาสูงอาจวัดวา
จิตมนุษย์นี้ไซ้

คณนา
หยั่งได้
กำหนด
ยากแท้หยั่งถึง

น้ำเคี้ยวยุงว่าเงี้ยว
ทรายเหลือบทางยุงงาม
ดาทรายยั้งนิลวาม
ลิ่งว่าหว่าห้วงหว่า

ยุงตาม
ว่าทญ่า
พรายเพริศ
หว่าดินโดยตาม

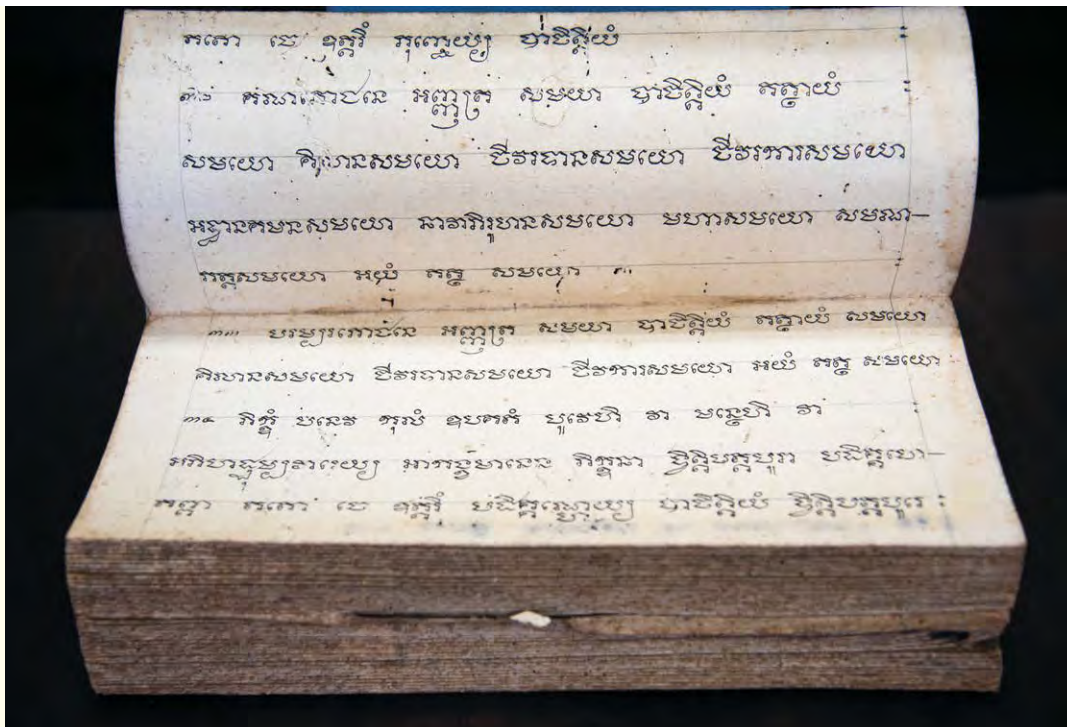

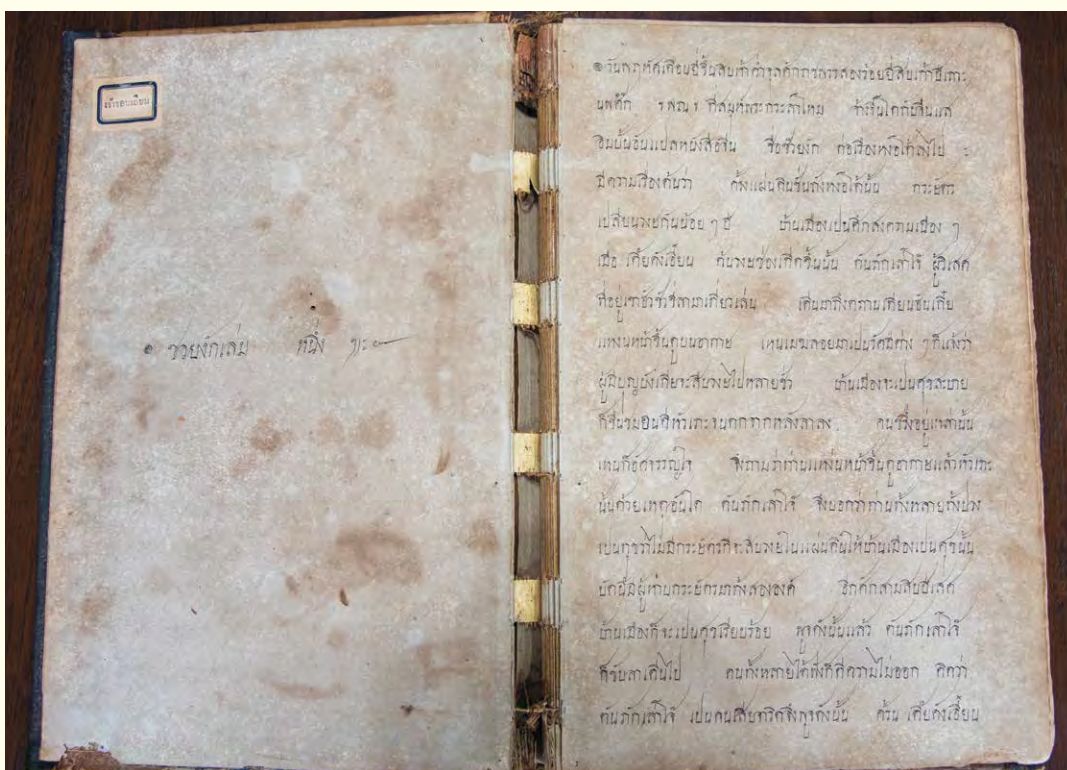
หลวงพ่อดำ หรือเศียร
พระพุทธรูปศิลา ศิลปะ
อยุธยา เป็นโบราณวัตถุ
ที่บรรจุอยู่ในพระเจดีย์
หลังพระวิหาร ถูกค้นพบ
ภายหลังการทิ้งระเบิดใน
ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒

พระพุทธรูปทรงเครื่องห้ามสมุทรภายในพระวิหาร

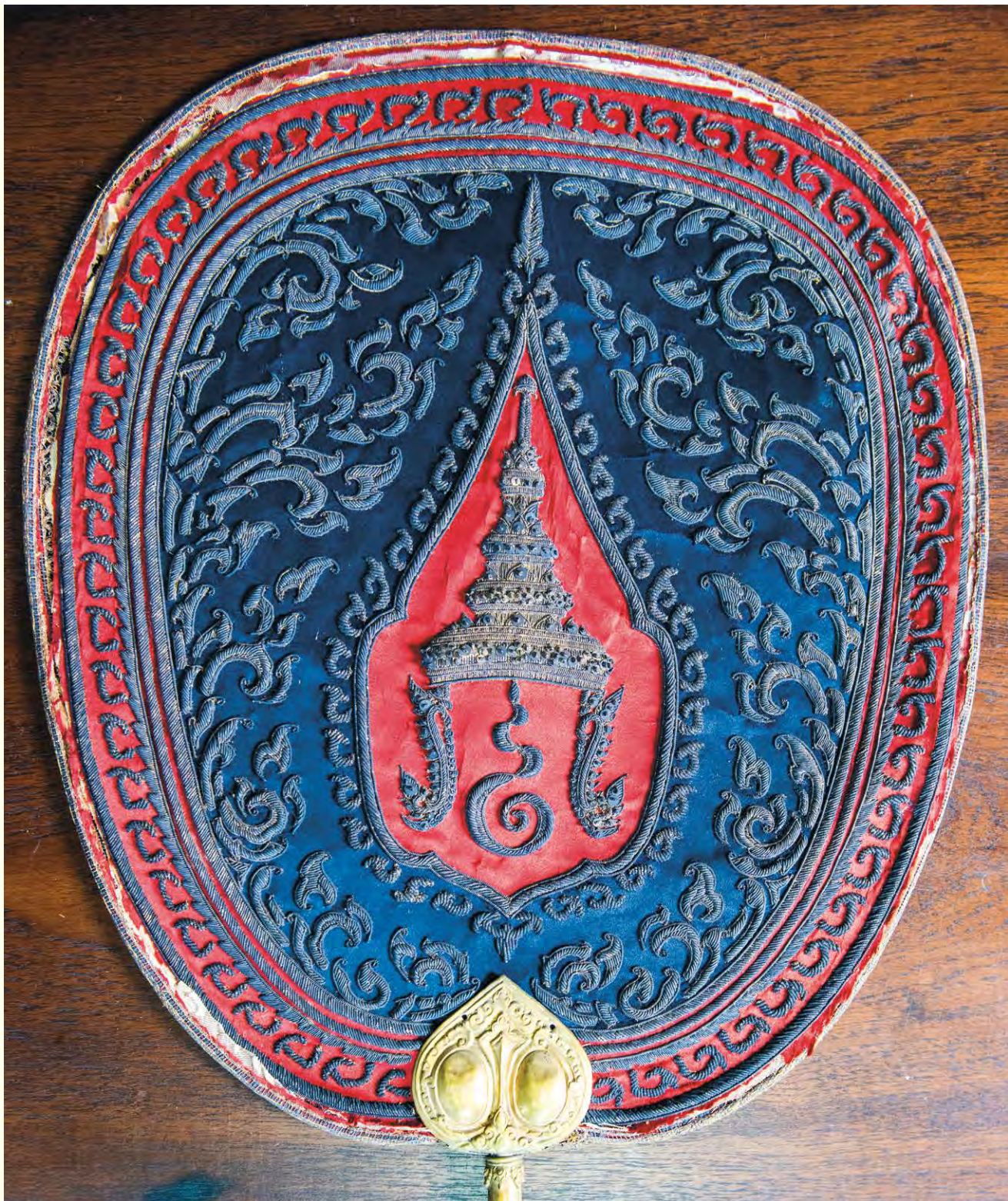

สมุดไทยและบันทึกต่าง ๆ เป็นเอกสารโบราณของวัดบุปผาราม ปัจจุบันจัดเก็บอยู่ในอาคารหอสมุด

วัดนุฬาราม

ศิลปกรรมภายในวัด (พัดรอง)

การพระราชพิธีอภิเษกรัชกาลที่ ๕ เสมอสองเท่ารัชกาลที่ ๔ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

พัตรองและพัตรที่ระลึกในงานพิธีต่าง ๆ ทั้งในส่วนงานพระราชพิธีที่สำคัญตลอดจนพิธีบำเพ็ญกุศลในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานพิธีที่มีความเกี่ยวข้องกับสายสกุลขุนนาง สังเกตได้จากตราพระอาทิตย์แบบตะวันตก ซึ่งเป็นตราประจำตัวของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ที่ปรากฏอยู่ในลวดลายหน้าพัตร

บรรณานุกรม

เอกสารขึ้นต้น

สจข. ร.๕ น.๓๐/๙ “เรื่องยอดสำมะโนครัว มณฑลกรุงเทพฯ ศก. ๑๒๘.” ร.ศ. ๑๒๘.

สจข. ร.๗ ม. ๑๗/๑๓ “เรื่องถนนจังหวัดธนบุรี.” ๓๑ พฤษภาคม ๒๔๗๓ - ๒๙ มีนาคม ๒๔๗๔, อ้างถึงใน วิลี นวลหอม, ๒๕๕๔: ๑๑๗-๑๒๐.

เอกสารในรอง

กรมศิลปากร. **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔**. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕.

กรมศิลปากร. **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๕**. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖.

กรมणिการ สุธิรัดนาภิรมย์. **โบราณคดีมิวเซียมสยาม**. กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ สังกัดสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๖๓.

การรถไฟแห่งประเทศไทย. **๑๐๐ ปี รถไฟไทย: ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๐ ครบรอบสถาปนากิจการรถไฟ ๑๐๐ ปี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๕๐.

ซิมอง เดอร์ ลาลูแบร์. **จดหมายเหตุพงศาวดารสยาม ครั้งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า**. กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ แปล. พระนคร: ปริดาเลีย, ๒๕๔๗.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **เทศาภิบาล**. ม.ป.ท.: คลังวิทยา, ๒๕๔๕.

นิโกลาส์ แชรแวล. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม**. สันต์ ท. โกลมบุตร แปล. พระนคร: ก้าวหน้า.

เน่งน้อย คึกคึกศิริ. **ม.ร.ว. องค์กรประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ ๔๒ กฎหมายพ.ศ. ๒๔๗๒ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๗๖). ม.ป.ท., ๒๕๗๖.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ จดหมายเหตุเรื่อง มิซซันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๓. พระนคร: บริษัทการพิมพ์ไทยสามัคคี, ๒๕๔๓.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๑ จดหมายเหตุเรื่อง การจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. หลวงจินดาสดกิจ (ละม้าย ณะสิริ) แปล. พระนคร : ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐.

ผู้สตี ทิพทัส. **บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๕๒๕)**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ - ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๕.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ - ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๕.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร: ท่างหุ้นส่วนจำกัดสิวพร, ๒๕๑๑.

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) : จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษและเอกสารอื่น. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๑.

ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. **บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑**. พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒.

ฟอร์บิง, เซวาลีเออร์ เดอ. **จดหมายเหตุฟอร์บิง**. หม่อมเจ้า ดำรัสดำรง เทวกุล แปล. พระนคร: โสภณพิพิธนาการ, ๒๕๘๖.

ราชกิจจานุเบกษา. <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2476/A/751.PDF> วินัย พงศ์ศรีเพียร. **ศรีเชียงใหม่จารย: พิพิธนิพนธ์เชิงอุทธรศาสตร์ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ศาสตราจารย์ วิสุทธิ พุขกุล เนื่องในโอกาสอายุครบ ๘๔ ปี ใน พ.ศ.๒๕๕๕**.

กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖.

สุรินทร์ มุขศรี. “กรุงธนบุรีในแผนที่พม่า,” **ศิลปวัฒนธรรม**, ๒๑, ๙ (กรกฎาคม ๒๕๔๓): ๖๘.

หนังสือจดหมายเหตุ Bangkok Recorder. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขานุการ, ๒๕๒๗.

คณะบรรณกร

บรรณานิการที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต เอื้ออาภรณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปมทอง มาลากุล ณ อยุธยา

บรรณานิการอำนวยการ

รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ ฉันทวิลาสวงศ์

กรรชิต จิตระทาน

รองศาสตราจารย์ กวีไกร ศรีธีรวิญ

บรรณานิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์

วิรยา บัวประดิษฐ

กองบรรณานิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ ฉันทวิลาสวงศ์

เพ็ญภา วงศ์สวัสดิ์

บรรณานิการภาพ

รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ ฉันทวิลาสวงศ์

นัฐพนธ์ โพธิ์ประทับ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์

วิรยา บัวประดิษฐ

ภาพถ่ายเก่า

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วัดบูรพาราม

จัดทำลายเส้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์

บรรณานิการศิลป์

อธิโชค ทัพพีวิริยะกุล

จัดทำแผนผัง

สุนทศิริ ไชยเอื้อ

อธิภัทร แสงวงผล

ขอขอบพระคุณ

วัดบูรพาราม

จุดพร ปทีปะปานี

สุรเดช แก้วยวน

